

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

Lukáš Kvapil

NÁVRAT K ONTOLOGICKÉMU POJETÍ PŘIROZENÉHO PRÁVA

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: **JUDr. Mgr. Jan Wintr, Ph.D.**

Katedra: **Teorie práva a právních učení**

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): **26. dubna 2009**

„Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracoval/a samostatně za použití zdrojů a literatury v ní uvedených.“

podpis:

Obsah:

Název
Prohlášení

- 1 Úvod do tématu
 - 1.1 Odůvodnění výběru tématu
 - 1.2 Moje hodnotová východiska
 - 1.3 Cíl práce
 - 1.4 Metoda zkoumání
 - 1.5 Členění práce
- 2 Historický nástin
 - 2.1 Starověké rozpracování
 - 2.2 Středověká ucelenost
 - 2.3 Novověké návraty
- 3 Filosofie práva
 - 3.1 Soudobé vědní prameny
 - 3.2 Lidská přirozenost, osoba
 - 3.2.1 Mohutnosti
 - 3.3 Život, jednání
 - 3.4 Vztahy k okolí
 - 3.4.1 Řády lidského jednání, další instituty společenského života
- 4 Teorie práva
 - 4.1 Co je objektivní právo?
 - 4.1.1 Subjekt práva
 - 4.1.2 Objekt práva
 - 4.1.3 Normy a normativita
 - 4.2 Subjektivní právo, právní jednání
 - 4.2.1 Právní vztahy, právnické osoby
 - 4.3 Členění práva, hodnoty v právu
 - 4.4 Co je přirozené právo?
- 5 Materie přirozeného práva
 - 5.1 Právo podle subjektu práva
 - 5.1.1 Právo podle přirozených sklonů
 - 5.2 Právo podle vývoje právní osobnosti
 - 5.2.1 Změna oprávněných, druhotná oprávnění a povinnosti
 - 5.3 Vývoj práva podle začleňování se do společnosti
 - 5.4 Systém přirozeného práva podle obecnosti a právních institutů
 - 5.4.1 Soukromé právo
 - 5.4.2 Speciální odvětví
 - 5.4.3 Veřejné právo
 - 5.4.4 Právo trestní
- 6 Závěr a poděkování

Seznam literatury
Anglický název
Německé resumé
Klíčová slova

1. Úvod do tématu

Tématem mojí práce je přirozené právo. Je však hodně teorií, které se jím zabývají. Protože dnes převládá relativizující, subjektivizující a empirizující pojetí myšlení a z něj plynoucí materialismus, který podle mne přirozené právo degraduje a následně oprávněně odsuzuje, chci se vrátit k noetickému¹ poznání samotného jeho bytí, tedy jeho ontologii. Ve své práci se však nezabývám filosofickou teologií,² krom vyjádření vztahů přirozeného práva k ostatním naukám. Proto nepojímám přirozené právo primárně metafyzicky. Do metafyziky, jako první vědy vůbec, je totiž zahrnuta jak ontologie tak teologie. Oblast zkoumání mojí práce proto přesně vymezuje její název, který zní návrat k ontologickému pojetí přirozeného práva.

Problémem je však již samotné přirozené právo a jeho definice. Dnešní věda se omezuje na empirické zkoumání pozitivního práva. Tato redukce metody vědeckého zkoumání však již sama vylučuje poznání nutných a neměnných zákonitostí. Půjdu proto nad rámec soudobé převládající teorie práva a budu se často pohybovat v oboru právní filosofie.³ Každá speciální věda, jako třeba právní, totiž potřebuje filosofickou reflexi⁴ pro pevné zakotvení v realitě. V partikulární vědě není možné zdůvodnit vše. Buďto v ní budeme stavět na axiomech, nebo se nutně dostaneme k tautologii. Abych se vyhnul této snadné zpochybnitelnosti přirozenoprávních základů zvolil jsem právě metodu ontologickou.

Teprve po filosofickém ujasnění základů, se chci pustit do hlubšího rozpracování teorie přirozeného práva. To ale nebude tak snadné, protože filosofové se většinou zabývají jen obecně přirozeným zákonem a právní vědci až na pár výjimek zase jen nejzákladnějšími „přirozenými“ principy a zásadami pozitivního práva,⁵ které jsou navíc často historicky podmíněné z důvodu nezaloženosti ve filosofii. Nemám tak v tomto úsilí velkou oporu v dostupné literatuře a musím si spoustu věcí sám dovozovat. Jsem si proto vědom svých

1 Rozlišení empiriky, jako smyslového poznání, a noetiky, jako duchovního poznání pravého bytí viz Anzenbacher, Arno: Úvod do filozofie, 1. vydání, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1990, s. 43.

2 Její odlišení od teologie zjevení a základní rozdělení filosofických disciplín viz Anzenbacher, Arno: Úvod do filozofie, 1. vydání, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1990, s. 46 – 47.

3 Dělení oborů právní vědy viz např. Gerloch, Aleš: Teorie práva, 3. rozšířené vydání, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň 2004, s. 25.

4 Teze viz Anzenbacher, Arno: Úvod do filozofie, 1. vydání, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1990, s. 47.

5 O pozitivizaci přirozeného práva po druhé světové válce mluví Kubů, Lubomír a kol.: Dějiny právní filozofie, dotisk 1. vydání, Olomouc 2003, s. 107.

možných omylů.

1.1. Odůvodnění výběru tématu

Důvodem, proč píši tuhle práci je nejen splnění studijních povinností, ale především zaujetí tématem. Cítím v dnešním pojetí práva mnohé nesprávnosti a nespravedlnosti. To mě často během studia nutilo, se nad ním hlouběji zamýšlet. Tuto práci pak беру jako výzvu, si plno věcí ujasnit, a hlavně se lépe připravit na budoucí praxi. Dostáváme se totiž do doby, kdy se před lidstvem neustále otvírají nové obzory a možnosti na poli vědy a techniky. Pozitivní právo, jako obecný nástroj pro směrování běhu lidských dějin, na to reaguje velkými skokovými změnami. Jsou však vždy správné? Jak se v této situaci orientovat? Mám se stát pouhým dělníkem aplikujícím vůli politické většiny, která ale často postrádá právní vzdělání? Mou snahou tak je hledání pevných bodů v nejistém právu nejisté doby.

V tomto mě však neuspokojuje dnešní věda. Množství často protichůdných teorií mne uvádí ve zmatek. Snažím se proto spíše o jejich syntézu a pochopení souvislostí. V každé je podle mne totiž v určité míře část pravdy. Jde o to ji odhalit. Cítím ji intuitivně tam, kde si jednotlivá tvrzení neodporují. Proto toužím po pochopení celku, který by měl být ve vnitřním souladu. K tomu samozřejmě nesmírně uvítám jakoukoliv kritiku. Ta vždy jen prospívá upevnění poznaných pravd anebo usvědčí z omylu.

1.2. Moje hodnotová východiska

Myslím, že je důležité, abych nejdříve krátce nastínil své životní postoje, a tím odhalil případné lpění na výsledku zkoumání. Jsem křesťan katolického vyznání, a proto bych mohl předjímat existenci jednoho Boha, který stvořil svět a aktivně zasahuje do dějin. Snažím se však s vědomím vlastní zaujatosti postupovat kriticky i k vlastním předpokladům a být co nejméně ideologický. Protože mám rád moudrost, usiluji o filosofické poznání. Tak jsem měl možnost poznat v noetice metodou zpochybňování a vyvracení, že jsme schopni i přes omylnost poznávat pravdivě skutečnost. Studium logiky mi pomohlo odhalit mnohé zákonitosti našeho myšlení i jeho slabiny. V ontologii se zase učím pochopit jsoučna a podstatu skutečnosti, což se dotýká právě i přirozeného práva. Filosofická teologie mne

přesvědčila o existenci první příčiny, která je osobou. Ta je totožná s Bohem, ve kterého věřím.

Svou víru se však snažím do práce nepromítat, i když by se mi to mnohde hodilo a práci by to jen prospělo. Přesto usiluji pouhým rozumem poznat lidskou přirozenost a z ní dovodit přirozené právo.⁶ To, že lidská přirozenost nepopírá existenci boha, ale spíše na ni ukazuje, je vedlejší a neovlivňuje průběh ani závěry bádání. Tam, kde mluvím o náboženství, morálce... myslím boha jako prvotní příčinu, která je podle mne stejná pro Židy, křesťany i muslimy. Hinduismus věří ve více bohů a naopak buddhismus nevěří v boha jako osobu. Ostatními náboženskými směry se již nezabývám a tyto základní jsou podle mne v principech, které stojí za mými úvahami, shodné. Otázce bytí absolutna či transcendentna se tak podle mne můžu vyhnout bez zásadních negativních dopadů na závěry mých úvah.

1.3. Cíl práce

Tímto způsobem chci dospět k poznání ne nějaké esoterické nauky, ale naopak k pochopení skutečnosti a souhlasu co nejširšího okruhu lidí. Chci totiž jasně ukázat, že všichni lidé mají společnou přirozenost a z ní plynoucí právo nezávisle na hodnotových postojích, zvláště světonázoru. Myslím si, že má práce není nikterak objevná, naopak její obsah je tušený. Co však by mohla přinést, je odůvodnění a vynesení ontologických tezí o přirozeném právu na světlo. Nejsilnější stránkou práva totiž nejsou sankce, ale naopak pevné hranice, kterými se člověk může v životě řídit. Proto rozhoduje jeho kvalita, znalost a praktičnost, tedy jednoduchost. Lidé touží po dobrém právu. Tak chci přispět poznáním přirozeného práva k vyjasnění si základů, funkce, poznatelnosti atd. práva obecně, a tak prospět celé společnosti.

1.4. Metoda zkoumání

Stanovil jsem si několik zásad postupu, které by měly být šité na míru zamýšlenému

⁶ Podobně postupoval Hugo Grotius v závislosti na tehdejší školské filosofii a to ne proto, že by snad nepokládal Boha za zdroj přirozeného práva, ale protože chtěl ukázat, že jej lze poznat nezávisle na víře v Boha a jeho stvoření, pouhým rozumem. K tomu srov. Urfus, Valentin: Historické základy novodobého práva soukromého, 2. vydání, C. H. Beck, Praha 2001, s. 90.

cíli této práce. Jednak tedy budu postupovat od abstraktního ke konkrétnímu, tedy metodou vyvozování (dedukce), kterou používá ontologie.⁷ Moderní, obecně uznávanou metodou, je ale empirický přístup ke skutečnosti. Snaží se v podstatě popsat námi pozorovatelné jevy a ty seskládat do uceleného obrazu. Přes pozorování co největšího množství jednotlivin daného druhu dochází k určitým závěrům a vyslovuje se o tomto druhu obecně. Jedná se v podstatě o metodu přírodních věd, pro filosofii ale nepříliš vhodnou. Veškeré empirické poznání totiž má pouze hypotetický charakter. To plyne z faktu, že neexistuje logicky nutící ospravedlnění induktivních úsudků.⁸ Pro právo odvozené z takto pojeté lidské přirozenosti by nám tedy chyběla nutnost. Mnou zvolená metoda se snaží postihnout podstatu problému, vycházejí z toho, že všechno empiricky pozorovatelné má svůj základ v ontologickém, které je poznatelné. Tak jí stačí i jediné pozorování, ve kterém se onen základ, podstatu snaží rozluštit.⁹ Pokud by se to podařilo, máme zde výhodu obecně platného a pravdivého poznání. Z něho by pak šlo dovozovat nutné a neměnné právo. Proto je má práce koncipována jako logický řetězec implikací. Každé tvrzení se snažím podložit odůvodněním v předešlé části a netvrdím nic, co bych již předtím nedokazoval. Tedy pokud zpochybníme určité tvrzení, zpochybňujeme i tvrzení předešlá, ledaže bych z nich špatně vyvozoval. Musíme se tedy pokaždé vracet zpět a zkoumat všechny předešlé podmínky. Jinak nebude mít závěr cenu poznané jisté pravdy, tedy vědění.

Další zásadou bude omezení se na nutné a neměnné prvky práva. Pokud si nedám velký pozor, může se mi totiž lehce stát, že začnu do svých závěrů promítat vlastní představy, a přestanu se omezovat na holé skutečnosti. Tím bych ale opět ztratil přirozenou platnost. Souvisí to i s dalším kriteriem, kterým je aktuálnost. Lidství, a tudíž ani přirozené právo z něho plynoucí, se podle mne nemění. Mění se však okolnosti, do kterých se dostáváme. Proto je třeba neustále zkoumat, současné společenské podmínky a potřeby stanovení hranic jednání. Na to pak odpovídají normy přirozeného práva a v jejich mezích stanovené pozitivní právo. Nemění se tedy právo ve svém obsahu, že by snad jednou platilo něco a podruhé jeho opak, ale úsek našeho poznání práva. Z toho plyne blízká zásada

⁷ viz Šmíd Jan: Přirozené právo na konci 20. století? Díl 1., in *Distance Revue pro kritické myšlení*, 4. číslo – 2. ročník 1999, s. 106.

⁸ viz Anzenbacher Arno: Úvod do filozofie, 1. vydání, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1990, s. 178.

⁹ „Ontologické chápání přirozenosti tedy nepopírá fakta, s nimiž pracuje empiristický postup, ale snaží se proniknout k jejich kořeni. Ptá se, co je nejhlubším důvodem, proč člověk má, nebo může mít, určité vlastnosti; tj. jaké musí být ono identické bytí člověka, aby se mohlo projevat těmito pozorovatelnými vlastnostmi.“ viz Šmíd Jan: Přirozené právo na konci 20. století? Díl 1., in *Distance Revue pro kritické myšlení*, 4. číslo – 2. ročník 1999, s. 107.

soustředění se na sporné otázky. Lidský život přináší tolik různých situací, že není možné je všechny předvídat. Proto budou v pozitivním právu vždycky existovat mezery a v přirozeném zase oblasti, které jsme dosud nereflektovaly. To je zřejmé a není nutné dokazovat. Nebudu tedy zkoumat případy, které jsou dnes běžně nezpochybnované, a jsou v souladu s přirozeným právem. Soustředit se budu jen na věci sporné a zásadní.

Dále je nutné zmínit zásadu poměrování mezi jednotlivými hodnotami.¹⁰ I když je jedna hodnota porušena, může to být nezbytné kvůli zachování jiné, a tedy podle práva. Tím se nechce říct, že účel světí prostředky, ale že musíme poměřovat mezi cíli našeho jednání a volit ty největší a nejdůležitější, byť na úkor jiných velkých a důležitých. Přirozené právo tak nepřináší rychlá a jednoduchá řešení, zato ale umožňuje metodou zvažování dosáhnout spravedlnosti mezi lidmi. Trvalým zkoumáním hodnot můžeme právo neustále zdokonalovat a lépe přizpůsobovat různým situacím, do kterých se člověk a společnost dostávají.

I když ale budeme zvažovat mezi hodnotami, kterých chceme jednáním dosáhnout, stejně jako mezi prostředky k jejich dosažení, zbývá nám ještě určitá míra opatrnosti. Podle mne bychom ve chvíli, kdy proti sobě stojí základní a zásadní hodnoty, jako je lidský život, měli být velice opatrní.¹¹ Vždyť téměř nikdy nemáme absolutní jistotu ve svém aktuálním hodnocení situace. Proto je vhodné základní potřeby a hodnoty zkoumat již před tím, než se dostaneme do úzkých, a pokud již nemáme jiná východiska, nedělat unáhlená rozhodnutí a spíše se držet zpátky.

1.5. Členění práce

V závislosti na zvolených cílech a metodách práce, jsem zvolil tento postup. Nejdříve se hodlám ohlédnout za historickým vývojem myšlení o přirozeném právu. Tím si chci uvědomit v jakém paradigmatu se má práce nacházet. Potom se pokusím vymezit filosofické základy, na kterých budu stavět celé přirozené právo. Nejdříve se ale chci v další části zabývat právem obecně a jeho základními instituty. Teprve v páté kapitole budu rozvíjet přirozenoprávní materii. Z hlediska práva je tato část nejdůležitější a jistě nejzajímavější,

¹⁰ V trochu jiném smyslu ji uvádí Wintr, Jan: Říše principů / Obecné a odvětvové principy současného českého práva, 1. vydání, Praha 2006, s. 51, 67 a n.

¹¹ Podobnou zásadu v pochybnostech mírněji (in dubio mitius) uvádí Telec, Ivo: Přirozené právo osobnostní a jeho státní ochrana, in Právní rozhledy, 15. ročník, 1 / 2007, s. 9.

avšak potřebuje vyjasnění širších vztahů teorie práva a v neposledku filosoficko-kritické založení. Všechny části proto mají v této práci o své místo, jsou pro právo důležité a navzájem se podmiňují.

2. Historický nástin

Úvahy o přirozeném právu jsou stejně staré jako právní myšlení lidí vůbec, a proto o něm byly již napsány stohy knih. Ty je nutné reflektovat, avšak nemohu přihlédnout ke všem. Můžeme však rozlišit tři základní koncepce přirozeného práva a sice teologickou, naturalistickou a racionalistickou.¹² Osobně si myslím, že pokud ho budeme poctivě zkoumat všemi těmito přístupy, zjistíme, že si navzájem neodporují. Rozum je schopný poznat přírodní zákonitosti i lidskou přirozenost a z ní dovodit pravidla jednání,¹³ a to nezávisle na božím působení. Pokud ale uznáme boha a jeho stvoření světa, nezmění se tím poznávaná skutečnost, jen náhled na ni. Ontologický přístup se totiž nezabývá tolik tím, odkud se tu přirozené právo bere, od kterého zákonodárce, zda od boha, z přírody nebo jako produkt lidského myšlení.¹⁴ Zkoumá ho jako danou skutečnost.

Orientovat se tedy budu hlavně na filosofické a právní myslitele, kteří se zabývali přirozeným právem z pohledu ontologie. Má práce navíc nemá být historickým exkurzem, ale spíše pochopením ontologického přístupu a jeho vztažením na současnou dobu a právo. Proto se nebudu zabývat všemi mysliteli a srovnáváním jejich přínosu, ale prozkoumám postoje několika vybraných, kteří zásadně ovlivnili poznání přirozeného práva v souladu s mým pojetím. Z dostupných zdrojů jsem nabyl dojem, že základní myšlenky byly sepsány již v období starověku a to především v oblasti Řecka. Ve středověku pak byly více rozpracovány. Novověcí vědci spíše odkláněli od přirozeného práva a vlivem osvícenství a pozdějšího vývoje událostí, se přiklonili k pozitivnímu právu. Návraty¹⁵ k přirozenému právu se pak děly především v době po velkých etických krizích, jako byla druhá světová válka. Spíše ale šlo o nalézání principů a hranic pozitivního práva než o další

12 Srov. Gerloch, Aleš: Teorie práva, 3. rozšířené vydání, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň 2004, s. 231.

13 Stejný názor zastává nauka katolické církve. viz v papežské encyklice Jan Pavel II.: Fides et Ratio, O vztazích mezi vírou a rozumem, Zvon, Praha 1999, bod 4.

14 Ke zdrojům poznání přirozeného práva srov. Knapp, Viktor: Teorie práva, 1. vydání, ZČU Plzeň, Plzeň 1994, s. 13.

15 O „věčném návratu“ přirozeného práva hovoří např. Knapp, Viktor: Teorie práva, 1. vydání, ZČU Plzeň, Plzeň 1994, stejně Kubů, s. 13, Lubomír a kol.: Dějiny právní filozofie, dotisk 1. vydání, Olomouc 2003, s. 107.

rozpracovávání tématu.¹⁶

2.1. Starověké rozpracování

Již od sofistů pochází myšlenka dvojích zákonů, pozitivních a přirozených, které nelze změnit, a platí, i když si to neuvědomujeme a nikdo je formálně neustanovil.¹⁷ Na ně navázal Sokrates (469 – 399 př. Kr.), který však tyto zákony neodvozoval z fyzické, ale z psychické přirozenosti člověka. Tvrdil, že přirozené právo není sice sepsáno, ale je Bohem vloženo do lidských srdcí.¹⁸ Na rozdíl od Platona však přičítá pozitivním zákonům platnost i tehdy, pokud jsou v rozporu s přirozeným právem. To stvrdil i vlastním podřízením se rozsudku smrti. Jeho slova jsou nám však dostupná jen z knih jeho žáků, zejména Platona¹⁹ (427 – 347 př. Kr.), který samotné pojetí posunul dále. Stejně jako Sokrates se snažil popsat ideální formu společenského soužití, která sice vychází mnohdy z poznání lidské povahy, ale není nutná. Tyto jejich názory proto nezahrnují do přínosu pro přirozené právo. Pojetí spravedlnosti je stejně tak přínosné, ale ne zásadní. Spravedlnost je podle mne cílem a hodnotou práva, ale neříká nám nic o jeho materii. Platon ji navíc dává do značné souvislosti se svou ideální politikou. Ve svém pozdějším spise Zákony však již zákon podřizuje spravedlnosti. Zajímavé je i to, že za dokonalý považuje ten, který uvádí důvody vydání, a přesvědčuje k plnění. Stejně tak postup vydání má být takový, že následuje a je založen na poznání přirozeného práva mudrci, filosofy a zákonodárci.

Aristoteles (384 – 322 př. Kr.) opět dílo svého učitele posunul a rozpracoval. Pro přirozené právo zásadní bylo jeho učení o inteligibilní struktuře každého jsoucna, která je neměnná, stejně jako její sklony a tendence k přirozeným cílům, s ní neodlučitelně spjaté. Tato přirozenost je, narozdíl od pojetí Platonova, dynamická, protože je zaměřena k vlastnímu uskutečnění, kterého dojde naplněním těchto sklonů.²⁰ V případě člověka se tak stane nejen způsobem mimovolního dění, ale i svobodným volným jednáním. Dále odlišuje

16 O pozitivizaci přirozeného práva po druhé světové válce mluví Kubů, Lubomír a kol.: Dějiny právní filozofie, dotisk 1. vydání, Olomouc 2003, s. 107.

17 viz Šmíd, Jan: Přirozené právo na konci 20. století? Díl 2., in Distance. Revue pro kritické myšlení, 1. číslo – 3. ročník 2000, s. 112 - 113.

18 viz Rázková, Renata: Dějiny právní filozofie, 2. přepracované vydání, Masarykova univerzita, Brno 1997, s. 33.

19 Srov. Boháčková, Renata: Dějiny právního myšlení starověku a středověku, 1. vydání, Masarykova univerzita, Brno 1995, s. 16 a n.

20 Srov. Šmíd, Jan: Přirozené právo na konci 20. století? Díl 2., in Distance. Revue pro kritické myšlení, 1. číslo – 3. ročník 2000, s. 113.

etickou a zákonnou spravedlnost. Přirozené právo považuje za nezměnitelný řád práva, za projev božství v člověku.²¹ Aristoteles přikládá přirozenému právu ontologicky věčnost a neměnnost a všude stejnou hodnotu a platnost, dokonce i bez ohledu na platné právo. Podle něj je jeho obsahovým kritériem. Nestojí nad ním, ale tvoří jeho normativně-etický základ. Narozdíl od sofistů však přirozené právo nemá reformovat, ale zvýšit a podpořit morální autoritu platného práva. Člověk je podle Aristotela tvor společenský (zoon politikon), tedy k jeho přirozenosti patří vztahy. Proto vidí stát jako přirozený útvar, společenství rovných lidí, jehož účelem je dokonalý, blažený život. Za základní svazky považuje rodiny, které se sdružují do obcí a ty do států. Nesouhlasím však s upřednostněním těchto společenství před jednotlivci, kteří je tvoří, byť se v jeho pojetí jednalo jen o stát městský. Podobně jako Platonovu pojetí též namítám, že nikdy nevymyslíme ideální stát, jedině ideální lidé ho vytvoří.²² Stejně tak se nedá souhlasit s jeho pojetím otroctví, jako přirozeného stavu některých lidí. Hájí však oproti svému učiteli soukromé vlastnictví. Upřednostňuje střední vrstvu majetných lidí mezi velmi bohatými a velmi chudými. Významným principem procesního práva, vycházejícím z přirozenosti, pojímá slušnost. Pokud je zákon někde příliš tvrdý, soudce může dotvořit právo s ohledem na spravedlnost.²³

2.2. Středověká ucelenost

Rozklad římské říše považujeme za začátek období středověku. Nejvýznamnějším filozofem rané doby, který myšlenku přirozeného práva soustavněji rozvíjel je až svatý Augustin (354 – 430 po Kr.). Ten ho ale pojímal spíše teologicky než filosoficky. Za zmínku však stojí nauka o svobodě a rovnosti lidí od přírody. Proto považuje otroctví za nepřirozené, dílo hříchu. Navíc jemu vděčíme za to, že myšlenka přirozeného práva (věčný zákon – lex aeterna) přešla do středověku.²⁴ Podle něj zní: „Co nechceš, aby jiní dělali tobě, nedělej ani ty jim,“ a je obsaženo v Písmu svatém.

Dalším v pořadí mnou pojímaných vědců, kteří se přirozeným právem zabývali, je až

21 Srov. Boháčková, Renata: Dějiny právního myšlení starověku a středověku, 1. vydání, Masarykova univerzita, Brno 1995, s. 31.

22 Platonův myšlenkový postup se snaží netradičně popsat Tomsa, Bohuš: Kapitoly z dějin filosofie práva a státu, 1. vydání, Karolinum, Praha 2005, s. 26.

23 viz Boháčková, Renata: Dějiny právního myšlení starověku a středověku, 1. vydání, Masarykova univerzita, Brno 1995, s. 34.

24 Srov. Boháčková, Renata: Dějiny právního myšlení starověku a středověku, 1. vydání, Masarykova univerzita, Brno 1995, s. 73.

svatý Tomáš Akvinský (1225 – 1274), který do značné míry navázal na učení Aristotelovo. Rozděluje však zákony na čtyři kategorie – *leges aeternae* (věčné), *naturales* (přirozené), *humanae* (lidské) a *divinae* (božské).²⁵ Těmi prvními myslel nutný řád světa, přirozenými pak odraz zákonů věčných v lidském myšlení. Jsou shrnuty v příkaze „Konej dobro a vyvaruj se zla.“ Zákony lidské pak vycházejí z přirozeného práva jako pravidla, která svým rozumem dedukujeme pro jednotlivé určité případy, nebo kterými přirozené právo doplňujeme. Nedokonalý zákon je ten, který se neshoduje s přirozeným právem. Zde navazuje na Augustinovo učení, že se máme podřídit císařským zákonům mimo hraniční případ rozporu s přirozeným právem. Tomáš však tvrdí, že do určité míry bude i takový zákon platný. V tom už vidím určitou opatrnost a realističnost oproti Sokratovu a opačnému Platonovu idealismu. Zákony lidské však směřují pouze k dokonalosti pozemské, božské zákony mají za cíl dokonalost nebeskou a tím doplňují právo přirozené. Proto odlišujeme dvě zásadní kategorie a sice práva přirozeného a pozitivního, což plyne z pojetí spravedlnosti „každému, co jeho jest“ a dvou způsobů jejího naplnění. Tomáš, jako opravdový filosof si též uvědomil problém změny. Proto odlišil primární, neměnné a sekundární přirozené právo, na které má potom navazovat pozitivní právo až ke konkrétním případům.²⁶ Přirozené právo však bere jen jako obecný návod k jednání.²⁷ To je ale důsledkem toho, že je spíše teolog²⁸ a zabývá se etikou či morálkou víc než právem. Právo podle mne musí být mnohem více podrobným návodem pro soudce, jak rozhodnout, co je spravedlivé a co nikoliv. Tedy v určitém důležitém případě zastávat jasné a určité stanovisko. Proto musíme čekat na další upřesnění přirozenoprávní materie.

2.3. Novověké návraty

Jedním z přelomů, za který považujeme začátek novověku, jsou zaoceánské objevitelské plavby. Jejich důsledkem byla i kolonizace Nového světa. Zlé zacházení mnohých kolonizátorů s domorodci dalo podnět mnohým vědcům ke kritice a hájení spravedlnosti. Španělský katolický kněz Francisco de Vitoria (kolem 1483 - 1546) tak nově

25 Srov. Rázková, Renata: Dějiny právní filozofie, 2. přepracované vydání, Masarykova univerzita, Brno 1997, s. 83 a n.

26 Srov. Rázková, Renata: Dějiny právní filozofie, 1. dotisk 2. přepracovaného vydání, Masarykova univerzita, Brno 1998, s. 144.

27 Srov. Šprunk, Karel: Tomáš Akvinský o zákonech v Teologické sumě, 1. vydání, Krystal OP, Praha 2003, s. 11.

28 Tamtéž, s. 8.

vyjasnil a posunul přirozené a mezinárodní právo. Učil, že člověk bez ohledu na jeho víru nebo jednání má důstojnost, jež ostatním tvorům chybí, a podle toho by se s ním mělo zacházet. Spolu s ostatními církevními právníky hlásal na základě přirozené svobody člověka právo domorodců na život, kulturu a vlastnictví, které je stejné jako Španělů.²⁹ Stejně tak jejich právo na vytváření společenství a pravomoce jejich zástupců. Z toho dovozuje i rovnost států v právech bez ohledu na velikost či formu vlády nebo úroveň vyspělosti civilizace a zamítá právo na spravedlivou válku z důvodu nepřijetí civilizace. Stejně popírá, že by byli indiáni „otroky od přírody“ ve smyslu Aristotelově. Základem pro to je dokazování, že jsou rozumovými bytostmi.

Dalším, kdo posunul pochopení přirozeného práva, byl Hugo Grotius (1583 - 1654). Ten se snažil ukázat, že přirozené právo platí pro všechny lidi bez ohledu na vyznání. Tak chápu jeho pokus zabývat se přirozeným právem za předpokladu, že neexistuje Bůh. Ten navíc nepochází přímo od něj, ale jedná se o předpoklad využívaný pro školské potřeby.³⁰ Zatím se však stále jedná spíše o jakousi sociální etiku, než o systém práva. V tom je právě zajímavé, že přirozenoprávní myslitelé této doby razili ideu kodifikací, tedy systematického uspořádání norem, odvozených od obecnějších ke konkrétnějším, logickou cestou. Vlivem důrazu na pojetí přirozeného práva, jako pouhých základních principů práva pozitivního, je ale dnes věda přesvědčena, že přirozené právo kodifikaci odmítá.

Zajímavým přínosem je dále postoj německého právníka Samuela Puffendorfa (1632 - 1694). Ten se zabývá přirozeným právem ve vztahu k soukromému právu. Neklade důraz na vlastnické právo samotné, ale na způsob, jakým je toto vlastnictví nabýváno.³¹

Dalším přínosem pro přirozené právo byly beze sporu úvahy Johna Locka (1632 - 1704). Podle něj lidé na základě přirozeného stavu zakládají svou společenskou smlouvu a ustanovují stát. Mají však právo odporovat vládě, která zjevně zneužívá svoji moc. Ponechávají si totiž určitou část svých přirozených práv. Přirozený stav podle něj není ničím špatným, jak tvrdí Hobbes, ale spíš nedostatečným. Chybí zde jasný a zřetelný zákon, garance přirozených práv, nestranný soudce... Proto jsou lidé ochotni vzdát se tohoto stavu.³² Důležité je, že stát má funkci pouze odvozenou, má pouze garantovat to, co lidé

29 Srov. Woods, Thomas E., Jr.: Jak katolická církev budovala západní civilizaci, 1. vydání, Res Claritatis, Praha 2008, s. 112.

30 Srov. Urfus, Valentin: Historické základy novodobého práva soukromého, 2. vydání, C. H. Beck, Praha 2001, s. 90.

31 Tamtéž, s. 94.

32 Srov. Šmíd, Jan: Přirozené právo na konci 20. století? Díl 3., in Distance Revue pro kritické myšlení, 2. číslo – 3. ročník 2000, s. 114.

mají i bez něj. Zajímavý je i názor, že v přirozeném stavu mají lidé v rukou i výkon práva a to i ve formě potrestání těch, co jej přestupují, v míře, jaká může zabránit jeho porušování.³³ To je podle mne významné právě pro trestní právo, zvláště z pohledu jeho soukromoprávního založení. Důležité je i jeho pojetí vlastnictví. Přirozeným majetkem každého člověka je jeho tělo, schopnosti a síla, a proto vše, co vzniká z jeho činnosti, práce.

S postupem novověkých myšlenek se však začíná prosazovat právní pozitivismus a koncepce přirozeného práva je na delší dobu pohřbena. Že ale pozitivní právo má své meze, se stalo zjevným po druhé světové válce. Tak se ke slovu dostává nová vlna přirozenoprávních vědců. Ti se však většinou soustředili jen na vymezování nejzákladnějších hranic práva pozitivního a nedostali se ani na úroveň antického chápání. Jednou z výjimek je Helmut Coing (1912 - 2000). Podle něj je úkolem právní filosofie odkrývat obsah etických hodnot významných pro pozitivní právo. Pro právo je základní spravedlnost, ke které pak přistupují další. Ty se mají vztahovat na typické a opakující se případy, ne tedy na případy jedinečné.³⁴ Co mě ale na něm zaujalo nejvíc, je pokus o podrobné zpracování materie přirozeného práva.³⁵ Je sice do značné míry poplatné době a mnohde se stírají hranice přirozeného práva s ideálním stavem práva pozitivního, ale jde o nelehkou, byť nutnou cestu k poznání přirozeného práva.

3. Filosofie práva

Nyní plynule přejdu k filosofickému založení přirozeného práva. Půjde mi o poznání institutů, na kterých právo stojí, jejich definování a odůvodnění. Proto je základem mého zkoumání člověk. Společnost v jakékoliv formě budu brát vždy jen jako odvozeninu, jako celek určitých lidí a jejich vztahů. Zásadní otázkou bude vymezení lidské přirozenosti,³⁶ protože na ní stojí právní subjektivita. Od jejího řešení se proto bude odvíjet celé pojetí přirozeného práva. K ní patří i zaměřenost k cíli (finalita), poznání hodnot a svobodná vůle. Subjektem práva je však pouze živý člověk. Proto bude nutné se zamyslet nad lidským životem, vývojem a dospíváním. Pak teprve má smysl mluvit o lidském jednání, jež je

33 Srov. Kubů, Lubomír a kol.: Dějiny právní filozofie, 1. vydání, Univerzita Palackého, Olomouc 2002, s. 62.

34 Srov. Rázková, Renata: Dějiny právní filozofie, 1. dotisk 2. přepracovaného vydání, Masarykova univerzita, Brno 1998, s. 162.

35 K tomu srov. knihu Coing, Helmut: Die obersten Grundsätze des Rechts. Ein Versuch zur Neugründung des Naturrechts, Lambert Schneider, Heidelberg 1947.

36 K pojmu přirozenosti viz Fuchs, Jiří: Filosofie. 3. Návrat k esenci, 2. vydání, Krystal OP, Praha 2004, s. 132.

základním (prvotním) předmětem právní úpravy. Nakonec chci rozlišit hodnotové systémy, které nám mají říkat, k čemu máme jednáním směřovat a jak, např. náboženství, morálku a právo.

3.1. Soudobé vědní prameny

Potom, co jsme se trochu poohlédli po historickém vývoji, chci vyjasnit, z jakých současných pramenů čerpám svá filosofická východiska. Asi základním je Anzenbacherův Úvod do filozofie a Úvod do etiky. Ač sám nepřináší zásadní nové pohledy, shrnuje pěkně to nejpodstatnější z filosofie. V zásadních pohledech se proto s ním rozcházím a chci být více kritický. Zde stavím především na sedmisvazkové Filosofii Jiřího Fuchse, který originálně a kriticky vychází z Aristotela i Tomáše, ale zároveň je nebere dogmaticky a nebojí se odhalovat a překonávat jejich nedostatky, a to spolu s Romanem Cardalem a jeho Vybranými otázkami z filosofie. Jejich osobní pomoci vděčím za přiblížení se pravdě. Mnoho jejich názorů dosud nebylo publikováno. Doufám, že tato chyba bude brzy napravena, třeba i díky škole Academia bohemica, kde jsou některé jejich myšlenky prezentovány. Z nich do značné míry vychází i Jan Šmíd ve své diplomové práci na téma: „Přirozené právo na konci 20. století?“, ze které též hodně čerpám.

Současná filosofie a z ní vycházející přirozené právo, jsou podle mne v krizi, a to zvláště noetické. Tyto nedostatky se různé přirozenoprávní školy snaží řešit po svém. Můžeme odlišit dva základní proudy a to křesťanský a světský.³⁷ První do značné míry navazuje buď přímo na Tomáše, nebo vychází z novotomismu. Není ale mnohdy schopen překročit svůj vlastní stín a dojít k plodnější kritice. Druhý se zase kvůli stejným noetickým obtížím omezuje na pouhé poznávání základních principů pozitivního práva.³⁸ Z toho důvodu se přikláním k již zmiňovaným filosofům, kteří řeší noetický problém kladně, a dávají proto vědecké práci pevný základ a možnost pravdivých závěrů.

3.2. Lidská přirozenost, osoba

Co je tedy lidská přirozenost? Jde o podstatu bytí každého člověka, tedy obecně

³⁷ viz Rázková, Renata: Dějiny právní filozofie, 2. přepracované vydání, Masarykova univerzita, Brno 1997, s. 138 – 139.

³⁸ Tamtéž, s. 147 – 149.

lidství. Jde nám o základní nejjednodušší otázku: „Co je to,“ tedy: „Co je člověk,“ nebo: „Kdo je člověk?“ Jelikož panuje v této otázce velká neshoda vědců³⁹ jak na poli filosofie tak přírodních věd a i mezi nimi navzájem, pokusím se o popis ontologického pojetí, na kterém stavím. Tak člověk, stejně jako všechna jsoucna, má svou identickou určitost, tedy esenci. Ta je podmínkou samotné jeho existence, odlišnosti od všech ostatních jsoucen a věcí poznatelnosti vůbec.⁴⁰ Přirozenost člověka je pak substance uvažovaná spolu s jejími atributy (mohutnostmi), poznávaná na základě zkušenosti, ale ji přesahující.⁴¹ Analýza obsahu pojmu ukazuje jednotu vrozených nutných určení substance (vrozená výbava), které jsou neměnné.⁴² Jaká jsou tedy tato nutná určení? „Lidská přirozenost ... obsahuje lidského jedince jakožto subjekt životních aktů a dále veškerá nutná určení, která jsou potřebná k vývoji biologicko-psychicko-duchovního života jedince.“⁴³

Tělesně-duševně-duchovní život poznáváme z projevů zdravého dospělého člověka. Každému z nás však něco chybí. Tak poznáváme privace, nedostatek toho, co mělo být. Abstrakcí pak můžeme dovozovat i stav ideální. Srovnáváním můžeme zjistit, že člověk je zaměřen k různým dokonalostem (finalita), a může a má se v průběhu života vyvíjet, čehož dosahuje mimo jiné činností, jednáním.⁴⁴ Jeho přirozenost je zdrojem, konstantou i měřítkem vývoje, změny a směřování odněkud někam. Toto je podle mne zásadní pro pochopení normativity.

Základem lidské přirozenosti je osoba (subjekt – já). Osoba je principem, středem lidství. O ní je celý život, k ní se vztahuje, z ní vychází. Je to ontologicky stálá substance. Díky osobě můžeme mluvit po celý život o tomto konkrétním člověku. Ten se nikdy nemůže stát někým jiným. Osoba je díky své esenci identickým (totožným) lidským jedincem a zároveň i principem identity životní dynamiky... Proto mluvíme o já, na rozdíl od ty. Je to též prvek vlastního sebeuvědomění. Osoba umožňuje člověku bytí, zajišťuje

39 „Takto chápaný pojem přirozenosti zachycuje celou sféru nutného a neměnného, která je u substancí velice citlivá a stává se příležitostí četných nedorozumění, v nichž se přirozenost zbytečně staví do protikladu k dynamickému aspektu, ačkoli je zdrojem obecného poznání, které nelze rozumně popírat.“ viz Šmíd, Jan: Přirozené právo na konci 20. století? Díl 1., in Distance Revue pro kritické myšlení, 4. číslo – 2. ročník 1999, s. 106-107.

40 Srov. Fuchs, Jiří: Filosofie, 3. Návrat k esenci. Praha 1996, str. 19-20.

41 Srov. Šmíd, Jan: Přirozené právo na konci 20. století? Díl 1., in Distance Revue pro kritické myšlení, 4. číslo – 2. ročník 1999, s. 107.

42 „(U substancí je totiž dána oblast nutných určení, která není plně pokryta pojmem esence - jsou to atributy spolu dané s esencí, jako vrozená výbava substance.)“ viz tamtéž, s. 106.

43 viz Fuchs, Jiří: 5. Problém duše, 1. vydání, nakladatelství Krystal OP, Praha 1999, str. 130.

44 Srov. Aristotelovo dynamické pojetí přirozenosti v Šmíd, Jan: Přirozené právo na konci 20. století? Díl 2., in Distance. Revue pro kritické myšlení, 1. číslo – 3. ročník 2000, s. 113.

jeho jednotu, totožnost, jedinečnost, vztahovost a osobitost.

Proto je nutné brát spojení dvou lidských zárodečných buněk jako nového člověka, novou osobu. Samotné zárodečné buňky netvoří celek, ani novou jednotu. Avšak od početí (počátek) po porod, zrání a smrt se jedná o živou, totožnou (identickou) bytost, která se pouze vyvíjí, ale už nemění v někoho nebo něco jiného, ať bude během života vypadat jakkoliv.⁴⁵ Případný genetický zásah, který by hypoteticky měnil identitu člověka, zapříčiní buďto zánik lidství a ponechá jinou živočišnou podobu života, nebo způsobí změnu povahy, ale nezmění samotnou identitu, lidskou přirozenost. Připadá mi proto logické považovat člověka za osobu od početí do smrti.⁴⁶

Osoba je pak nositelem životních sklonů (mohutností, principů⁴⁷), se kterými tvoří lidskou přirozenost i ty jsou proto nutné. Musíme je však odlišit od životních aktů, které jsou jejich projevem, jako například konkrétní jednání. Patří sice k identitě života lidského jedince, ale ne již k identitě všech lidí, jejich přirozenosti. Takto již Aristoteles učil o naší přirozenosti jako subjektu se svými určeními (mohutnostmi), které máme během života naplnit.

3.2.1. Mohutnosti

Mohutnosti můžeme dělit na tělesné, duševní a duchovní. Duševní i duchovní sklony jsou materialisty empiricky vykládány jako projevy těla. Antropologie, založená na ontologii, však dokazuje nehmotnost myšlení a volního rozhodování, jako podmínku možnosti pravdy a svobody, a tedy jejich zásadní odlišnost od tělesných sklonů. Ve skutečnosti je lidská přirozenost ustavena jako tělesně-duchovní, tedy dualisticky.⁴⁸ Člověk je osobou, jednotou ducha (transcendentalita) a těla (živočišnost).⁴⁹ Jde jen o to, kam zařazujeme onu duševnost. Ontologicky se smyslovost a psychika počítají k tělu, zato rozum a vůle k duchu. Uvedené trojí dělení tak nehraje v našem případě roli, a budu

45 „Ač se během prenatálního vývoje stáváme podobnými jiným obratlovcům, již od okamžiku oplodnění je rozhodnuto, že z nás bude člověk. Vývoj každého druhu od počátku je přesně vyhraněný.“ viz Nilsson, Lennart – Furuholmová, Mirjam – Ingelman-Sundberg, Axel – Virsén, Claes: Čakáme dítětko, 1. vydání, Vydavatelství Osveta, Martin 1986, s. 50 – 51.

46 Podobný závěr s jiným odůvodněním viz Katechismus katolické církve, 2. vydání, Karmelitánské nakladatelství, Kostelním Vydří 2002, s. 556 – 558.

47 Srov. Fuchs, Jiří: Filosofie, 7. Předpoklady nerelativizované etiky, 1. vydání, Krystal OP, Praha 2007, s. 121.

48 Srov. tamtéž.

49 Srov. Anzenbacher, Arno: Úvod do filozofie, 1. vydání, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1990, str. 188-189.

vycházet z jednoduššího dvojího rozlišení.

Tělesností se rozumí nutnost mít určité tělo a jeho fyzické projevy. Bez něj by se nejednalo o člověka, ale o hypotetickou duchovní bytost. Tělo má vždy podobu, velikost, časové určení, prostorové umístění, hýbe se určitým způsobem, dochází v něm k látkové výměně, má instinkt... To je zhruba vše, co lze ontologicky poznat jako nutné. Mimo to už bychom se dostali do oblasti přírodních věd a popisovali jen jevově běžné znaky. S tím si budeme muset vystačit. Není totiž vyloučeno, že někde ve vesmíru žijí odlišně vypadající lidé. Pokud tyto bytosti budou mít nějaké tělo a budou mít i duchovní mohutnosti, půjde o lidi, ať budou vypadat jakkoliv. Stejně tak je plně člověkem běloch, černoch, indián nebo Žid, i když snad vypadají poněkud odlišně.

Duch, jako subjekt duchovních mohutností, je nejvíce problematický, specificky lidský oproti ostatním živočichům. Ze své podstaty jsou duchovní sklony čistě nehmotné. To ale neznamená, že neexistují. Existují, jenom nejsou hmotné, hmotou postižitelné, empiricky vnímatelné. Tak je tomu s časem, čísly, možnostmi, pojmy, myšlenkami a pod. Co se však duchovností myslí? Jedná se především o mohutnosti rozumu a vůle. Proto jsou dvěma základními výkony lidského ducha poznání a svobodné chtění, které se můžou projevit svobodným volným jednáním.⁵⁰

Takto pojatými mohutnostmi ducha se jednoznačně, kvalitativně a nezměnitelně lišíme od ostatních živočichů. Jim jsou též dány určité prvky přirozenosti, tedy jednota, totožnost a tělesnost i s duševním prožíváním, ale chybí jim právě duchovnost nemůžou proto jednat. Toto poznání staví na předpokladu projevů potenci zdravého a dospělého jedince. Tedy pokud jsem schopen myslet a mám vůli, pak ji projevuji. Jediná možnost by totiž byla, že by některá zvířata měla duchovní složku přirozenosti, ale neprojevovala by ji. To je však proti smyslu těchto schopností. Jinak by však nemohlo a nemůže dojít k dnes hypoteticky předpokládané druhové evoluci,⁵¹ ve smyslu postupného uvědomování si sám sebe a stávání se člověkem z jiného živočišného druhu. Buďto jsem člověkem, vždy jsem jím byl a budu, nebo logická chyba. To je založeno na principu sporu.⁵²

Rozum, projevující se myšlením (poznáním), je jedním aspektem duchovní

50 Tamtéž, s. 223.

51 Odlišení empirické evoluční biologie a tvrzení, která jdou za rámec smyslového poznání srov. Vácha, Jiří: Darwinismus po sto padesáti letech, in Katolický týdeník, ročník XX, číslo 13, 24. – 30. března 2009, Perspektivy 7, s. I.

52 Čerpám z Fuchs, Jiří: 5. Problém duše, 1. vydání, nakladatelství Krystal OP, Praha 1999, str. 126-150.

přirozenosti člověka. Sám o sobě není hmotný, ač musí být jeho projevy v hmotném světě zachyceny, a tak objektivně rozpoznány. Oproti tomu smyslové vnímání probíhá v hmotné skutečnosti formou akce a reakce. Člověk ale díky rozumu, na rozdíl od zvířat, je schopen z těchto vjemů abstrahovat nehmotnou povahu objektů, o které si utváří obecný pojem. Myšlením umí obecné pojmy dále spojovat v obecné soudy a dobrat se tak k dalšímu obecnému a nehmotnému poznání, které platí vždy, všude a za všech okolností.⁵³

Důležitou součástí myšlení z hlediska práva je rozlišování a hodnocení. Rozlišujeme na základě skutečné jinakosti, odlišnosti věcí, a hodnotíme pak jednotlivé cíle, ke kterým jsme přirozeně zaměřeni, podle nutnosti jejich dosažení a jednotlivé prostředky podle jejich účelnosti. Tak rozum (poznání) pohybuje vůli (chtění) co do vymezení (specifikace) úkonu.⁵⁴ Hodnotou poznání je pravda, ke které směřuje. Možnost pravdy však předpokládá, že se myšlení zásadně pohybuje v prostoru svobody, která je ontologickou hodnotou lidské vůle.

Ta je dalším přirozeným duchovním sklonem. Její aktualizací je svobodné rozhodování, které se vtěluje do jednání. Hodnotou chtění je dobro, jež člověk poznává jako žádoucí. „Vůle vždy a bytostně směřuje k dobru vůbec, k sebeuskutečnění, ke smyslu.“⁵⁵ Vůle není hmotná, jinak by na ni platil zákon příčiny a účinku, který nedovoluje odchýlení se, a znamená determinaci⁵⁶ (předurčení), což je v přímém rozporu se svobodou. Determinace se ale vztahuje na čistě fyzikální děje. U každého člověka je však vůle různě silná v závislosti na vyspělosti, nemocech a odlišnostech jednotlivce, stejně jako je tomu u myšlení. Podstata je všem lidem společná, ale míra rozdílná s určitými hranicemi. To, co rozum pozná jako pravdivé, skutečné a dobré, se vůlí rozhodneme udělat (chceme to) nebo ne. Činností vůle je tedy chtění, které je zaměřeno k dobru.

Vůle je zásadně svobodná. Zvláště dnes však dochází často k nedorozumění z důvodu směšování různých aspektů svobody. Je tedy vhodné odlišit ontologickou svobodu volby (výběru) a etickou svobodu výkonu. Základní ontologická svoboda je možností volit (rozhodovat se), určovat svůj život. Ta je nutná, nejde ji pozbýt ani nabýt, omezit ani rozšířit. Oproti tomu etická svoboda je možností jednat a to určitým způsobem. Je člověku

53 K otázce myšlení čerpám z Fuchs, Jiří: 2. Kritický problém pravdy, 1. vydání, nakladatelství Krystal OP, Praha 1995.

54 Srov. Anzenbacher, Arno: Úvod do filozofie, 1. vydání, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1990, s. 224.

55 Srov. tamtéž.

56 K různým determinantám a jejich úloze viz Cardal, Roman: Vybrané otázky z filosofie, 1. vydání, Cevro Institut, Praha 2008, s. 159.

těž vlastní a může se umenšovat neřestmi nebo naopak zvětšovat ctnostmi. Jde totiž o zaměření (tíhnutí) vůle k adekvátnímu (tj. mravnímu) dobru⁵⁷ (svobodu od/k). Je podmíněna ontologickou svobodou. Musíme ovšem odlišit její 2 pozice. Jednak musíme volit zda vůbec jednat nebo ne (rozhodování kontradiktorní), za druhé se musíme rozhodnout, kterým možným způsobem budeme jednat (rozhodování kontrární).

3.3. Život, jednání

Abychom se později mohli zabývat právem, musíme zjistit, co je vlastně lidský život. Je to projev lidské přirozenosti, její potenciality (mohutností). Bezprostředně pochází z přirozenosti, stejně jako myšlení z rozumu...⁵⁸ Je hodnotou základní, ale ne nejvyšší. Ve vztahu k dalším hodnotám slouží jako prostředek, jejich nositel. Pouze za živa jsou přítomny všechny nutné prvky lidské přirozenosti a může dojít k projevování mohutností a uskutečňování se. To se děje jak mimovolně tak i svobodným jednáním. Přirozenost je stálá a neměnná, avšak hmota, kterou formuje, tedy určité tělo určité podoby se musí neustále obnovovat, sebeustavovat, aby žilo. Samotné sebeustavování je projevem finality, tedy bytostné zaměřenosti k uskutečnění se.

Na počátku života dochází k převratnému růstu, který se postupně zpomaluje, až se zastaví. Až do smrti se ale člověk bude muset neustále obnovovat a sebeustavovat. Ve chvíli, kdy se tento proces nadobro zastaví, dochází ke smrti a tedy zániku přirozenoprávní osoby. Zda však přece jen nepřetrvá zánik hmotného těla, není potřeba na tomto místě řešit. Smrt těla tedy nevyhnutelně patří k životu, je nutná a přirozená. Jde ale o to, kdy se tak stane, zda samovolně, přirozeně s věkem, nebo zda dojde k předčasnému urychlení stárnutí, či dokonce k předčasnému ukončení vývoje. Tehdy se tělo přestane obnovovat dříve, než by k tomu došlo samovolně, nebo dokonce i než se úplně vyvine. Na začátku se tedy člověk přirozeně vyvíjí, aby mohl žít na světě sám, mimo tělo matky. Druhým důležitým směřováním (přirozenou finalitou) je vývoj k dospělosti, nakonec dochází k ukončení vývoje a tělo směřuje ke smrti. To vychází z tělesné mohutnosti vývoje.

⁵⁷ Smysl tvrzení srov. Fuchs Jiří: *Filosofie*, 7. Předpoklady nerelativizované etiky, 1. vydání, Krystal OP, Praha 2007, s. 107 a n.

⁵⁸ Tamtéž, s. 105.

Člověk je po celý život osobou.⁵⁹ To znamená, že existuje sám o sobě, určitý. Postupným vývojem a dospíváním těla (růstem) i ducha (zráním) získává osobnost. Jak roste duch je nejlépe pozorovatelné na vývoji projevu mohutnosti rozumu a sice poznávání. Na začátku vidíme dítě „tabula rasa,“ vprostřed již zkušeného a učeného dospělého člověka a na konci moudrého starce. V posledním období však můžeme často vidět upadání do „dětinskosti“ nebo různých chorob, které oslabují ducha. Že však nezaniká, vidíme ve „světlych“ chvilkách, kdy nám dotyčný sděluje, že je v době „pohasínání“ přítomný, ale už neovládá vlastní tělo, ono ho přestává poslouchat.

Osobní stav, kterého člověk postupným vývojem dochází, je dospělost. Už ze samého pojmu je patrné, že jsme někam špli a to bylo ukončeno, naše sklony došly základního naplnění. Je to přelomový bod v životě, kdy je ukončena výchova a člověk přebírá plnou zodpovědnost za své jednání. Teprve tehdy je schopen objektivně zhodnotit situaci, nezávisle se rozhodnout, a tedy svobodně jednat. Toto nestanovujeme kvůli možnosti potrestání za protiprávní jednání, ale zjišťujeme jako nutnou podmínku lidského jednání vůbec. Pokud by předešlé nebylo, nebude se jednat o svobodné jednání. Důsledkem toho pak by byla nesprávnost případného postihování za dané jednání.

K životu patří nutně a neoddělitelně právě projevoování sklonů (mohutností) a jejich naplňování, tedy vlastní uskutečňování se. Jak k tomu však dochází? Právě proto, že se jedná o potence (schopnosti, možnosti), jsou zaměřeny k uskutečnění – aktu.⁶⁰ To se může dít jak mimovolně (např. tělesný růst, vidění), tak v případě člověka i volním jednáním (např. přemýšlením). Rozhodování a dosahování zvolených cílů se musíme učit, nejsou nám jako instinkty dány automaticky. Člověk je tak svou přirozeností zaměřen k uskutečňování mohutností, což jsou sklony k jeho vlastnímu naplnění. Tyto děje a jednání tvoří život.

Důvodem a smyslem svobodného jednání je tedy poznání přirozených sklonů v jednotě a hierarchii jimi daných potřeb a zvolení těch nejnaléhavějších k uspokojení. Odpovědí na tento důvod, příčinu je pak jejich naplňování. Pokud k němu dochází v dostatečné, uspokojivé míře, je člověk šťastný.⁶¹ Základní lidskou touhou je tedy životní

59 Odchylně to pojímá Návrh občanského zákoníku, §28, viz <http://portal.justice.cz/ms/ms.aspx?o=23&k=381&j=33&d=40461> OZ-konsolidovaná_verze.pdf navštíveno 19. 4. 2009. Já navíc právní osobnost označuji právní osobou a právní osobností myslím plně svéprávního člověka.

60 Jasně odlišení potenci a aktů a jejich význam viz Fuchs, Jiří: Filosofie. 3. Návrat k esenci, 2. vydání, Krystal OP, Praha 2004, s. 137 – 141.

61 Běžně je však pojímáno superlativně, což ho ale činí nedosažitelným. Tak podle Aristotela je štěstí cíl, o nějž

naplnění, šťastný, dobrý život. To není samozřejmě tak jednoduché. Jednak musí uspokojovat základní potřeby, aby přežil, zároveň však musí rozpoznat i ty, které jsou pro něj jedinečné, nebo důležité, v čemž se můžeme značně lišit. Každopádně však musíme uspokojovat jak tělesné, tak duševní i duchovní, vyváženě. Všeho moc škodí.

3.4. Vztahy k okolí

Život se odehrává vždy v nějakém prostředí, navenek. Člověk ve své celistvosti, tj. i s hmotným tělem, je odlišen od tohoto okolí, jehož je ale součástí, a které vytváří podmínky pro jeho život. Zde se nám jedná o jeho totožnost a pomyslné odlišení od všeho „ne já.“ Empiricky pak o vše mimo tělo i to, co do něj bylo přijato. Tady dochází k míchání na základě sebeustavování, což se děje osvojováním si prvků z okolí. Jedině ve svém přirozeném prostředí, proto může člověk žít. S ním musí být neustále v kontaktu. Dochází totiž k neustálé výměně a to jak na úrovni tělesné, tak duchovní, převážně jednáním. I toto okolí, můžeme ho nazývat životní prostředí, má svou hodnotu. Protože je pro život nepostradatelné, má ji velmi vysokou. Vždy je to ale jen prostředek pro cíl vyšší, kterým je osobní zdokonalování, konkrétní život člověka. Také se musí neustále ustavovat, obnovovat, aby existovalo. My se jím však zabýváme jen okrajově z pohledu prostředku k dosažení cílů lidského života.

Na základě vztahů k druhým lidem, vzniká nová jednota, kvalitativně převyšující vztahy k ostatním věcem, což plyne právě z hodnoty členů těchto vztahů. Na jejich základě vzniká společnost. Ta se též vyvíjí, ale vždy v závislosti na jednotlivcích, kteří ji tvoří.⁶² Dnešní společnost je stupňovitá a každý se na ní podílí v určité míře, stupních a kvalitě. Účast na ní plyne alespoň v základech z přirozenosti.⁶³ Je totiž třeba minimálně otce a matky k vzniku nového jedince. Stejně potřebuje dítě pro základní vývoj a růst pomoc dospělých, byť by to nebyli jeho původní rodiče. Tak se člověk postupně začleňuje do společnosti. Dítě postupně poznává svou širší rodinu, obec a může vyrazit do světa.

usilujeme ve veškeré praxi, dokonalé a soběstačné dobro. viz Anzenbacher, Arno: Úvod do etiky, reprint 1. vydání, Academia, Praha 2001, s. 144. Štěstí je podle mne však jen základní rovina a každý ho může mít ve větší či menší míře podle kvality a kvantity uspokojování životních sklonů.

62 Ve smyslu Coing, Helmut: Die obersten Grundsätze des Rechts. Ein Versuch zur Neugründung des Naturrechts, Heidelberg 1947, s. 10.

63 H.L.A. Hart pojímá společnost jako podmínku přežití, pod vlivem Thomase Hobbesa, a tedy základní cíl (na rozdíl od Coingovy svobody jednotlivce). Srov. Wintř, Jan: Říše principů / Obecné a odvětvové principy současného českého práva, 1. vydání, Praha 2006, s. 45.

S tím, jak dospívá, roste jeho osobnost i význam jeho postavení ve společnosti a on se na ní začíná podílet. Nejen, že mu z ní plynou oprávnění a čerpá z jejích dober, hlavně však musí on sám na sebe brát odpovědnost a mnohé do ní vkládat, aby bylo z čeho čerpat.⁶⁴ V mládí dostával, v dospělosti má dávat. Proto je výchova tak důležitá.

Protože každý je bytostně zaměřen k uspokojování svých sklonů, touží po štěstí, můžou nastat ve společnosti dvě základní situace. Buďto si budeme vzájemně pomáhat, anebo škodit. K tomu lze ještě připojit, že mnohé hodnoty, zvláště ty materiální, jsou nedostatkové. Proto je potřeba, aby lidé poznávali nezbytnost naplňování těch kterých sklonů a možnost spolupráce k jejich dosažení. K tomu se můžou řídit poznáním lidské přirozenosti. Větší a komplikovanější společnost si však žádá kooperaci a dohodu na hranicích vlastního usilování o životní naplnění.

Tak si vytváříme hodnotové systémy, které nám říkají, kterých hodnot máme podle důležitosti dosahovat a jak. I mezi nimi jsou však rozdíly. V závislosti na daném řádu rozlišujeme hodnoty na potřebné, nutné, dostatečné, vhodné... k naplnění přirozených sklonů. Podle toho, jak dobrý je který systém, je lidmi preferován. Ve volbě lidí tak i v samotném systému bývají však chyby v závislosti na poznání a odhodlání. Tak se často lidé mívají štěstím a jsou v životě neúspěšní. Od toho, aby se ve svém cíli a poslání zmýlili totálně, jim má pomoci jakýsi "univerzální princip lidskosti" či "biologicko-sociální"⁶⁵ danost člověka,⁶⁶ tedy podle mne lidská přirozenost. Ta je hranicí každého jednání, usilování o dosažení lidského štěstí. Čím více se od ní odchylujeme, tím je to zřetelnější, a působí tak i jako ukazatel naší úspěšnosti v naplňování lidství. Přirozenost je jakýsi základ, to co má každý člověk a vždy nějak podvědomě cítí. Jejím poznáváním pak můžeme lépe dojít štěstí a zvolit hodnotový systém, který k němu opravdu vede. V tom nám pomáhá svědomí,⁶⁷ jako duchovní mohutnost poznání dobrého a zlého jednání. Podle složitosti a rozvinutosti určité kultury se může ze základního řádu lidského jednání⁶⁸ vyvíjet i složitější. Tento základní řád může mít podle mne libovolný název, např. zvyky, mravy,

64 Podtrhl bych to slovy: kvalita a záruka existence nějakého společenství je dána ochotou všech jednotlivých členů se pro něj obětovat a upřednostnit zájmy společné před vlastními, popřípadě je efektivně spojit. Ve smyslu Cencini, Amedeo: Bůh je můj přítel, psychologie seberealizace a autoidentifikace v Bohu, 1. vydání, nakladatelství Paulínky, Praha 1997, str. 69.

65 Připojil bych duchovní (psychická).

66 Pojmy použity v Maršálek, Pavel: Právo a společnost, 1. vydání, nakladatelství Auditorium, Praha 2008, s. 30, 36.

67 Pojem použit v definici jako subjektivní nutící prostředek morálky. Srov. tamtéž, s. 20, 31.

68 V tomto smyslu jsou uváděny mravy jako "nižší formy společenské regulace." Srov. tamtéž, s. 17.

právo, spravedlnost... Tak ve starém Římě se jednalo o právo, které plnilo do značné míry i nábožensko-rituální funkci⁶⁹ a zároveň vyjadřovalo i mravy předků (mores maiorum) a dobré mravy (boni mores⁷⁰). U základního řádu dané společnosti záleží opět na míře poznání lidské přirozenosti, náboženství, tradici, a prostředí...

3.4.1. Řády lidského jednání, další instituty společenského života

Nyní bych se chtěl věnovat vymezení obecného a přirozeného práva k řádům týkajícím se lidského jednání. Z toho důvodu, že jsem nikde nenašel systematiku jejich vztahů tak, jak bych ji potřeboval ke svému zkoumání a zároveň mnohost pojmů na možnou významovou rozdílnost ukazuje, pokusil jsem se o vlastní definování těchto institutů a jejich uspořádání. Díky němu bude zřejmé, jak se k sobě navzájem mají.

Na začátku odlišuji řád bytí, tedy fyzikálních a přírodních zákonů, od řádu jednání. V něm se projevuje nový a neredukovatelný prvek svobodné lidské vůle. Týká se vědomí jak správně jednat, jeho chtění a příslušného jednání. Žádný z jeho prvků proto není nehodnotový.⁷¹ Tento řád bych rozčlenil do tří, tedy přirozeného, nadpřirozeného a volního (nepřirozeného – ve smyslu nikoli daného ale svobodně vytvořeného). Zároveň v každé kategorii odlišuji, zda lidské jednání směřuje bezprostředně ke štěstí nebo toto směřování upravuje a zavazuje ke spravedlnosti. V prvním smyslu se tedy jedná o etiku, morálku a mravnost, ve druhém o tři složky práva. Řády práva jsou totiž vždy promítnutím některého hodnotícího řádu, který má pomoci lidem poznat, co je dobré a správné. Právo má externí závaznost, a je proto i vynutitelné⁷² druhými, narozdíl od morálky (v mém dělení i etiky a mravnosti), která zavazuje spíše interně.⁷³ Díky závaznosti vůči druhým, kterou mají jen příkazy a zákazy práva, může být splnění povinností z nich plynoucích vynuceno. Tím může být opět nastolena spravedlnost a lidé se můžou pokojně brát každý za svým štěstím. Obě skupiny řádů jednání jsou platné a to nezávisle na momentální libovůli jednotlivce.

Náboženství (jeho vztah k právu viz níže) zahrnuje i způsob správného jednání, který

69 Srov. Kincl, Jaromír – Urfus, Valentin – Skřejpek, Michal: Římské právo, 2. vydání, C. H. Beck, Praha 1995, s. 3.

70 Oba pojmy viz Bartošek, Milan: Encyklopedie římského práva, 2. přepracované vydání, Academia, Praha 1994, s. 187.

71 Srov. Maršálek, Pavel: Právo a společnost, 1. vydání, nakladatelství Auditorium, Praha 2008, s. 17.

72 Srov. dvě podmínky vyjádřené v Boguszak Jiří – Čapek Jiří – Gerloch Aleš: Teorie práva, 1. vydání, nakladatelství Eurolex bohemia, Praha 2001, s. 27-28.

73 Srov. systematiku v Maršálek, Pavel: Právo a společnost, 1. vydání, nakladatelství Auditorium, Praha 2008, s. 32.

označujeme jako morálka.⁷⁴ Ten právně zachycuje a konkretizuje božské nebo nadpřirozené právo. Etymologicky vznikla z latinského „mos,“ což znamenalo vůli uloženou člověku bohy nebo panovníky.⁷⁵ S ohledem na mé vymezení etiky jsem si zvolil právě první variantu. Například je morálně správné a žádoucí, abychom milovali Boha. Proto nám nadpřirozené právo dává příkaz světit neděli jako den odpočinku pro upevnování vztahu k němu a radování se s ním.

Etika, která je součástí filosofie, není jen věda o morálce, i když může do určité míry chápat správné jednání stejně.⁷⁶ Je to poznání přirozeného řádu směřujícího lidské jednání ke štěstí. Na základě etiky pak konkretizuje a zavazuje lidské jednání přirozené právo (zákon má v naší právní teorii význam pozitivně stanoveného a materiálně zachyceného souboru norem, typu právního předpisu⁷⁷). To bývá často zaměňováno s morálkou (popřípadě etikou), ale rozlišuji je záměrně, abychom lépe pochopili jednotlivé řády a význam různých pojmů. Například etika učí, že lidský život je základní a velkou hodnotou, nutnou podmínkou pro dosažení štěstí. Přirozené právo proto zakazuje svévolné zabití, pokud život druhého neohrožuje ten náš.

Způsob správného jednání v závislosti na světonázoru bych nazval mravy.⁷⁸ Chybí zde totiž pojmy a tento je použit v zákoně výrazem „dobré mravy“ a je, stejně jako pozitivní právo, které se na nich zakládá, více společensky proměnný. Mrav označuje to, „co se líbí nebo je vhodné“ a předcházet právě našemu pojmu dobré mravy. Ty jsou odlišeny od morálních norem, které nejsou založeny jen na zvyku.⁷⁹ Stejně tak v římském právu mos neboli mrav znamenal zvyk nebo obyčej.⁸⁰ Zde jde jen o vyjádření kontinuity společnosti a neznalost původce. Dobré mravy ztotožňují též s obecnou slušností. Stejně nelze

74 Odlišení morálky a etiky pojmám stejně jako teologie, která je jako jediná účelně odlišuje. Srov. hesla etika (filosofická) a teologie morální v Rahner, Karl – Vorgrimler, Herbert: Teologický slovník, opravený dotisk 1. vydání, Zvon, Praha 1996, s. 83 a 360. Morálku jako pravidla chování stanovená bohem vidí historicky stejně i Maršálek, Pavel: Právo a společnost, 1. vydání, nakladatelství Auditorium, Praha 2008, s. 20.

75 Srov. Anzenbacher, Arno: Úvod do etiky, reprint 1. vydání, Academia, Praha 2001, s. 17.

76 „Teologie morální je nauka spočívající na Božím zjevení a pojednávající o správném jednání člověka, jak je od něho vyžaduje Bůh.“ v Rahner, Karl – Vorgrimler, Herbert: Teologický slovník, opravený dotisk 1. vydání, Zvon, Praha 1996, s. 360.

77 Srov. např. Gerloch, Aleš: Teorie práva, 3. rozšířené vydání, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň 2004, s. 76, nebo též odlišný význam zákona a práva pro přirozenoprávní teorii podle Rázková, Renata: Dějiny právní filozofie, 1. dotisk 2. přepracovaného vydání, Masarykova univerzita, Brno 1998, s. 139.

78 viz Harvánek, Jaromír a kol.: Teorie práva, vydání neuvedeno, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň 2008, s. 63 nebo Maršálek, Pavel: Právo a společnost, 1. vydání, nakladatelství Auditorium, Praha 2008, s. 20.

79 Tamtéž, s. 64.

80 Srov. Bartošek, Milan: Encyklopedie římského práva, 2. přepracované vydání, Academia, Praha 1994, s. 187.

zapomenout na dnes platné právo obyčejové, které je ovšem podle mého rozlišení právem pozitivním, ač vzniká jiným způsobem než zákony, a má stejně konkretizovat a rozvíjet přirozené právo podle aktuálních potřeb.

Náboženství jako jedno z pojetí lidského bytí nelze srovnávat s morálkou jako určitým řádem lidského jednání a tím spíše s určitým právem,⁸¹ který tento řád konkretizuje, k jeho plnění zavazuje a neplnění postihuje. Není proto normativním řádem. Definuji ho jednoduše jako postoje lidí ke skutečnosti na základě víry v Boha. Z těchto postojů můžou vycházet konkrétní pravidla jednání, ale náboženství není jejich pouhým souhrnem. Pokud bychom uznali přirozené právo, bylo by pro pozitivní právo i jednodušší posoudit, která náboženství uznat, tím i které morálce přizpůsobit dobré mravy, a které božské právo vynucovat. Jednak se musí jednat o náboženství,⁸² a navíc musí odpovídat lidské přirozenosti. Tak například všechny, které člověka činí úplně závislým a znesvobodňují ho, jsou podle mne sekty a neměly by být právem aprobovány.

I dnešní věda je v podstatě jen určitým druhem víry, neboť na počátku každé stojí soubor axiomů. Těm se může vyhnout jedině filosofie, pokud jí jde právě o kritické zpochybnění všeho dle Descartova principu. Filosofie je též pojetím lidského bytí. Měla by se soustředit pouze na to, co je poznatelné lidským rozumem. Jedním z jejích oborů je antropologie, tedy poznání lidské přirozenosti bez ohledu na možná boží zjevení. Jednotlivé sklony a způsob jejich uspokojování řeší právě etika, jako vědní obor filosofie.

Poslední pojetí lidského bytí označuji jako světonázor (názor na svět - smysl lidského života), což je převládající postoj lidí ke skutečnosti. Světonázor by měl vycházet z filosofie a přizpůsobovat ji životu v konkrétních podmínkách. Zatímco filosofie se zabývá poznáním skutečnosti, která je neměnná, a náboženství se týká Boží vůle, která je určitá, každý člověk může mít svůj osobní názor na svět značně odlišný. Přesto však v těchto názorech lze nalézt podstatné a neměnné prvky a jde odhalit dnes převládající světonázor, také podle ustavování a chování společnosti. Tím se zabývá sociologie.

Dobré náboženství filosofii potvrzuje a naopak ještě umocňuje a pozvedá,⁸³ světonázor ji

81 Mé pojetí se však v tomto liší od převládajícího. Srov. např. Maršálek, Pavel: Právo a společnost, 1. vydání, nakladatelství Auditorium, Praha 2008, s. 27 a n., nebo Gerloch, Aleš: Teorie práva, 3. rozšířené vydání, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň 2004, s. 288.

82 Krásně odlišuje bohoslužbu od uctívání jiných nadpřirozených bytostí (např. satana) Pavlíček, Václav a kol.: Ústavní právo a státopověda, II. díl, Ústavní právo České republiky, Část 2., Linde Praha, 2004, s. 118. Podle mě bůh jako princip dobra nás vede ke štěstí, kdežto satan je principem zla. Stejně třeba magie nás zase staví do podřízenosti nadpřirozeným silám a znesvobodňuje nás tak.

83 Tuto tezi prokazuje článek v Zahradníček, Pavel: Věda a víra nejsou v protikladu, ale navzájem se doplňují, in

zase konkretizuje a přizpůsobuje měnícím se potřebám podle vnějších podmínek. Pokud toto budeme cítit, dobereme se k opravdové životní moudrosti. Ve stejném poměru pak dobré mravy přizpůsobí etiku, aniž by ji porušovaly, a morálka ji ještě vylepší o samotným rozumem nepoznatelné, takže se budeme moci řídit pevným a dobrým řádem, jako „základní formou společenské regulace.“⁸⁴ Na základě toho může panovat spravedlnost stojící na znalosti práva přirozeného, rozvedeného a přizpůsobeného právem pozitivním, v souladu s právem božským.

4. Teorie práva

Od filosofickoprávních úvah můžeme nyní přejít k otázkám, týkajícím se speciálně práva, jeho teorii. Ač se budu zabývat často právem obecně, bude to vždy s cílem objasnit podmínky práva přirozeného. Nejdříve si musíme ujasnit, co vůbec právo je, jeho definici, potom z čeho se obecně skládá, jaké jsou jeho nutné stavební prvky. Prvně se proto budeme zabývat subjekty, jejich vztahy, ty se týkají většinou objektů, a to v závislosti na určitých podmínkách, což je základ pro samotné normy, tedy příkazy nebo zákazy jednání. Vztahy mezi subjekty pak tvoří subjektivní právo, tedy systém vzájemných povinností a oprávnění.

Po definování práva můžeme odlišit jeho složky a sice nadpřirozenou, přirozenou a pozitivní. Potom promyslíme základní členění práva, a poté se můžeme zabývat základními hodnotami práva, ke kterým směřuje, jako jsou jistota, platnost a spravedlnost. Nakonec už se budeme soustředit na přirozené právo samotné, jeho teorii.

4.1 Co je objektivní právo?

Už jsme se zabývali otázkou práva ve vztahu k ostatním hodnotovým systémům. Teď se jím budeme zabývat konkrétně, budeme usilovat o jeho definování. Z poznání nutných podmínek a předpokladů docházíme k vyjasnění pojmu obecného práva. Další nutné náležitosti by specifikovaly už jen pozitivní právo. Většina současných teorií práva u nás však právo vymezuje pouze jako to, co za právo uzná stát, tedy autoritativně.⁸⁵ Knapp

Milujte se! Časopis pro novou evangelizaci, 7 / 2008, II. ročník, Res Claritatis, s. 14 – 15.

84 K tomuto pojmu jsem došel odvozením z pojmu "nižší formy společenské regulace," pod který byly zahrnuty například mravy. Srov. Maršálek, Pavel: Právo a společnost, 1. vydání, nakladatelství Auditorium, Praha 2008, s. 17.

85 viz Ottová, Eva: Teória práva, dotisk 1. vydání, Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta,

například definuje právo jako společenský normativní systém (řád, viz níže), jehož normy jsou vynutitelné státní mocí. Tyto normy jsou vytvářené státem, u nás výlučně a závazně formalizované publikací právních norem ve Sbírce zákonů. To už ale není definičním znakem.⁸⁶ Proto se chci pokusit o vlastní definici práva. S ohledem na srovnání s ostatními řády a jeho jasné vymezení, pojmám právo jako řád zavazující jednání ke spravedlnosti. Konkrétním zavazujícím obsahem práva pak jsou jednotlivé normativní věty, tedy příkazy a zákazy.

Běžně se používá pojmu systém. Náš český pojem řád⁸⁷ mi však připadá vhodnější a významově širší a přesnější. Myslím tím určitý celek uspořádaných pravidel, z nichž každé má svůj význam a místo a je na ostatních závislé. Nejde o pouhý souhrn pravidel,⁸⁸ která jsou na sobě nezávislá, kde přidání jednoho, nebo naopak odebrání nehraje roli. Též musí být jednotlivá ustanovení v souladu s ostatními a jim odpovídat, nemůžou si protirečit. Není od věci právo přirovnávat k tělu. Závaznost i lidské jednání proberu ještě později. Stejně tak i primárním cílem práva se budu zabývat v hodnotách práva, tedy u spravedlnosti. Základem práva pak je právo přirozené, jehož normy plynou bezprostředně z finality lidské přirozenosti a jejích hranic. Podpořit a rozvést ho poté má právo nadpřirozené, pokud ho poznáme a uznáme. To se děje v závislosti na pozitivním právu, jehož normy si stanovuje společnost v rámci norem přirozených, a to podle soudobé vhodnosti.

4.1.1. Subjekt práva

Jelikož objektivní právo tvoří normativní věty, musíme se podívat, jakou mají skladbu. Příkaz nutí nějaký subjekt k jednání v určité věci, zákaz k nejednání. První tedy potřebujeme poznat subjekty a poté jejich vztahy. Proto jsme ve filosofické části promýšleli lidskou osobu. Ta je základnou, na kterou se upíná veškeré objektivní právo. Pro ni tu je, jí má sloužit. Stejně tak jsme zkoumali přirozené lidské sklony, jako podmínku jednání a normativnosti. Nyní se podíváme jak se to odráží v právu.

Právní subjektivita podmiňuje vázanost člověka právem. Tak je základní otázkou,

Vydavateľské oddelenie, Bratislava 2005, s. 38.

⁸⁶ Srov. Knapp, Viktor: Teorie práva, 1. vydání, ZČU Plzeň, Plzeň 1994, s. 23.

⁸⁷ Tento pojem byl použit tamtéž.

⁸⁸ Tak Knapp pojímá právo jako systém, jehož prvky jsou pravidla společenského chování. Srov. tamtéž.

kdy ji nabývá? Protože je objektivní právo systémem příkazů a zákazů, nebude se na nemluvně objektivní právo přímo vztahovat. To zatím není schopné volně jednat. Bude tedy jen beneficentem subjektivních oprávnění. I lidský plod z pohledu přirozeného práva bude subjektem (osobou⁸⁹) práva, ale zatím jen omezeně. Povinnosti ho totiž nebudou vázat, není právně odpovědný.

S postupným dospíváním nabývá člověk plnou právní subjektivitu, právní osobnost. Pak ho zavazuje objektivní právo, je schopen nabývat povinnosti i oprávnění,⁹⁰ za které nese odpovědnost. Původní oprávnění sice nezanikají, ale převáží v nich vlastní povinnosti nad cizími. Některé mohutnosti se ale projevují v závislosti na vývoji jedince nebo jeho nemocech. Proto může, ale nemusí být nadán způsobilostí právně jednat a nést za své jednání odpovědnost. Jednáním teprve je v podstatě vytvářeno subjektivní právo.

Pozitivní právo normuje pouze jednání člověka, protože je nadán vůlí, schopností vlastním rozhodnutím ovlivnit své jednání.⁹¹ Ač je dáno, co má dělat, a přestože to v nejlepší případě ví, může se rozhodnout jinak. Pokud by byl ve své vůli předurčen, byl by ke svému jednání donucen, čímž by právo ztratilo normativnost. Říkalo by sice, co být má, ale nikdo by se jím nemohl řídit. Jednal by možná v souladu s ním, ale kvůli své determinaci, ne kvůli jeho normativitě. V platném právu to vidíme i na ustanovení, že vynucené jednání nemůže zakládat platný právní úkon ani odpovědnost za úkon protiprávní.

K právní osobnosti patří odpovědnost, což je podle mne vázanost určitými povinnostmi.⁹² Pojímám ji shodně jako Návrh nového občanského zákoníku. Ze smyslu slova se nejedná o hrozbu sankcí. Toto pojetí vede navíc k mnoha nejasnostem a sporům. Odpovědnost jako nutnost nést následky svého protiprávního jednání se mi totiž jeví pouze jako další povinnost, ke které ale nemám žádný vztah. Chybí tu důvod nejednat protiprávně

89 Každý člověk má vrozená, rozumem seznatelná práva, a je proto pokládán za osobu. (překlad LK) Srov. Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesammten Deutschen Erbländer der Oesterreichischen Monarchie, (ABGB) I. Theil. Wien 1811, §16, viz <http://www.koeblergerhard.de/Fontes/ABGB1811.htm> navštíveno 20. 4. 2009.

90 viz Návrh nového občanského zákoníku, §19II (líbí se mi německý zvyk označovat odstavce římskými číslicemi). Odchylně to pojímá Návrh občanského zákoníku, §28, viz <http://portal.justice.cz/ms/ms.aspx?o=23&k=381&j=33&d=40461> OZ-konsolidovaná_verze.pdf navštíveno 19. 4. 2009. Já navíc právní osobnost označuji právní osobou a právní osobností myslím plně svéprávného člověka.

91 K funkci vůle srov. Fuchs, Jiří: Filosofie, 7. Předpoklady nerelativizované etiky, 1. vydání, Krystal OP, Praha 2007, s. 111.

92 Mylné vnímání odpovědnosti metodou empirismu a determinismu srov. Šmíd, Jan: Přirozené právo na konci 20. století? Díl 3., in Distance. Revue pro kritické myšlení, 2. číslo – 3. ročník 2000, s. 110.

a tedy nastoupení odpovědnosti. Vítám proto návrat ke starým jasným termínům. Tak každý odpovídá za své jednání v míře odpovídající stupni vlastní svéprávnosti.

Proč má člověk jednat podle práva? Protože má odpovědnost za jeho naplnění, je vázán normativitou práva. Bez odpovědnosti bychom byli jen subjekty práv a svobod, ale nemohli bychom mít způsobilost k právním úkonům. Ta je podmíněna obecnou právní odpovědností, možností být vázán právem, tedy příkazy a zákazy. Její důsledek, konkrétní odpovědnost je vázanost povinností. Jsem-li právně odpovědný, můžu být vázán zákazy a příkazy. Pakliže mi z nich plynou určité povinnosti, jsem za ně odpovědný. Nedostojím-li své odpovědnosti, mé povinnosti nezanikají, ale nastupují nové. Tím se vytváří i nový odpovědnostní vztah, závislý na prvním.

Stejně je nedílnou součástí právní osobnosti svéprávnost.⁹³ Současná právní věda používá pojmu způsobilost k právním úkonům, tedy schopnost vlastním jednáním zakládat, měnit nebo rušit právní vztahy.

4.1.2. Objekt práva

Druhým stavebním kamenem norem jsou objekty, ke kterým se vztahy mezi subjekty upínají. Právo užívá pojmu věc, který je však omezený na hmotné předměty. Zabývat se proto budu objekty obecně. Jakýkoli objekt má nějak uskutečnit, naplnit přirozený sklon. Podle toho, jak důležitý a jakým způsobem, poměrujeme je a hodnotíme. Proto mluvím o objektech jako o hodnotách. Právo je nějak hodnotné již tím, že je. Tuto absolutní hodnotu musíme odlišit od relativní, která závisí na vztažení k jiné hodnotě a jejich významu vůči hodnotě třetí. Neznáme ji jako konečnou, neznáme totiž všechna jsoucna, ale můžeme se jí alespoň blížit pomocí poměrování.

V oblasti mohutností, tedy přirozených sklonů lidské osoby, se relativní hodnota uplatňuje jako vztah těchto potřeb a způsobu jejich uspokojení. Zde hodnotíme jak jednotlivé sklony navzájem (potřeba jídla a potřeba vzdělání), tak určitou potřebu v závislosti na způsobu jejího uspokojení (k jídlu se hodí ryba ne kámen).

Hodnoty pak můžeme rozlišovat na základní a druhotné (lidský život ve vztahu k lidské důstojnosti), na prostředěčné a cílové (život ve vztahu ke štěstí), na obnovitelné

⁹³ Srov. Důvodová zpráva k návrhu nového občanského zákoníku, k § 35, s. 44, viz <http://portal.justice.cz/ms/ms.aspx?o=23&k=381&j=33&d=125304> Důvodová.pdf navštíveno 20. 4. 2009.

a neobnovitelné (dobrá pověst a život), na neporušitelné a porušitelné třetí osobou (důstojnost a zdraví), na zmenšitelné a nezmenšitelné vlastním jednáním (dobrá pověst a důstojnost) a na dostatkové a nedostatkové (pravda a jídlo). Dělení jsou samozřejmě možná i další.⁹⁴ Snažím se pouze o jakési základní rozlišení, ze kterého nám bude více jasné, jak se mezi sebou mají hodnoty důležité pro přirozené právo.

Proto nesmí být z důvodu materiálních hodnot nikdy obětován člověk. Veškerý majetek má vždy nižší hodnotu než on. To plyne z kvalitativního a ne kvantitativního rozdílu, který nemůže být nikdy překonán, protože jako jediný v řádu hmotného světa má člověk ducha.

4.1.3. Normy a normativita

Vztahy mezi subjekty a objekty vytváří určité jednání, které norma zakazuje nebo přikazuje. Tak se dostáváme k normám a jejich vztahům. Ty tvoří objektivní právo, které zavazuje, tedy má pouze přikazovat nebo zakazovat,⁹⁵ má preskriptivní (regulativní) charakter.⁹⁶ Oproti morálce a souvisejícím řádům, je právo závazné, nutí. Jeho věty, normy nejsou podmíněčné, ale jedná se o kategorické imperativy. Myslím, že je zbytečné uvádět jako mod normativnosti i dovolení. To totiž plyne z přirozené svobody člověka. Museli bychom zde uvádět i další mod normativnosti, kterým je nezakázání a nepřikázání.⁹⁷ To jasně ukazuje logický čtverec⁹⁸ subjekt – predikátových vztahů. Tento mod bývá navíc ospravedlňován tím, že jen označuje jednání jako žádoucí.⁹⁹ To ale není úloha práva nýbrž ostatních řádů jednání.¹⁰⁰ Je samozřejmé, že právní předpis popisuje i další okolnosti, například formuluje, jak vypadá zákonný peníz. To ale vždy slouží účelu, tedy vyjádření zákazu nebo přikazu, prostě normování lidského jednání. Navíc je otázkou zda poměrně

94 Např. Tomáš uvádí společně všem substancím, všem živočichům a všem lidem. viz Šmíd, Jan: Tomášská teorie. K možnosti přirozeného práva dnes - závěr, in Distance. Revue pro kritické myšlení, 1. číslo – 4. ročník 2001, s. 115.

95 „Zákonu náleží přikazovat a zakazovat.“ viz Šprunk, Karel (ed.): Tomáš Akvinský. o zákonech v Teologické sumě, 1. vydání, Krystal OP, Praha 2003, s. 21.

96 Srov. Gerloch, Aleš: Teorie práva, 3. rozšířené vydání, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň 2004, s. 28, 31.

97 Problém dovolení viz Knapp, Viktor: Teorie práva, 1. vydání, C. H. Beck, Praha 1995, s. 154.

98 viz Knapp, Viktor – Gerloch, Aleš: Logika v právním myšlení, 3. aktualizované vydání, Eurolex Bohemia, Praha 2000, s. 79.

99 Srov. Gerloch, Aleš: Teorie práva, 3. rozšířené vydání, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň 2004, s. 32.

100 Opačně srov. tamtéž, s. 28.

jednodušší a stručnější normy přirozeného práva dovolení vůbec potřebují? Pokud by tomu tak nebylo dopustím se zde snad dovoleného teoretického zjednodušení a to z toho důvodu, abych se v pozdějším vyjadřování jednotlivých norem zbytečně nezasekl na okrajových záležitostech.

Důležitý problém, nad kterým se musíme zamyslet, je, jakým způsobem dovozujeme z toho, co je, co být má. Tyto dvě formy skutečnosti nemají zdánlivě nic společného. Byla-li by mezi nimi však nepřekonatelná propast, nebylo by právo vůbec možné. Normativita není jen mezi hypotézou a dispozicí, případně mezi dispozicí a sankcí. Normativita se týká i toho, co zákon stanovuje, a co z toho mám pro své jednání dovodit. Protože je zákon určitou skutečností, tedy něčím co je, musí být možné z něj po jeho přečtení dovodit, co být má, co vlastně zákon stanovuje jako normativní. Tudíž pro pozitivní právo nesmí platit, že z toho co je, nemůžeme dovodit, co být má.

Stejně tak dovozujeme z toho, co je, jak skutečnost poznáváme, vhodnou úpravu lidského jednání do budoucna. Hodnocením poznané skutečnosti myšlenkově přicházíme na to, co je nebo není žádoucí a podle toho zákonodárce určitým procesem stanoví, co je nebo není po právu. Je zde tedy přímá souvislost mezi skutečností, jejím poznáním a pozitivním právem. Obdobně je to i s právem přirozeným. K lidské přirozenosti patří mohutnosti (sklony), které jsou potenciální ke svému naplnění, aktu. Jejich uspokojení vhodným způsobem (objekt chtění)¹⁰¹ se jeví jako dobré. Mezi těmito potřebami je však hierarchie v závislosti na jejich významu. V důsledku toho pak je řád jejich uspokojování poznatelný. Tak plynou imperativy z faktu existence lidské přirozenosti.¹⁰² A tedy z toho, co poznáváme, co je (potřeby, jejich vztahy, hodnoty jednání...), dovozujeme, co být má, upravujeme vhodné jednání (jak dosáhnout cílů, uspokojit potřeby, ochránit hodnoty...). Aneb jak praví Cicero: „Iuris natura est fons.“¹⁰³

Každý autor přirozeného práva však normativitu dovozuje poněkud jinak. Z toho pak vychází i odlišné závěry. Tak například Helmut Coing ve svém díle *Die obersten Grundsätze des Rechts* postupuje též deduktivní metodou, avšak začíná od míru (prvního cíle práva),

101viz Fuchs, Jiří: *Filosofie*, 7. Předpoklady nerelativizované etiky, 1. vydání, Krystal OP, Praha 2007, s. 120.

102viz Šmíd, Jan: *Přirozené právo na konci 20. století?* Díl 1., in *Distance Revue pro kritické myšlení*, 4. číslo – 2. ročník 1999, s. 105.

103 Zdrojem práva je příroda. viz Cicero: *O povinnostech* 3,17,72; čerpáno z Kuťáková, Eva – Marek, Václav – Zachová, Jana: *Moudrost věků. Lexikon latinských výroků, přísloví a rčení*, 1. vydání, Praha 1988.

který předpokládá spravedlnost, a z ní vyvozuje hodnoty, ze kterých plyne materie práva.¹⁰⁴

Pokud má právo zavazovat, musí mít i možnost vynucovat a naopak. Proto neberu vynucení jako pojmový znak práva. Vynutitelnost znamená, že ke splnění životně a společensky důležitých cílů upravených právem, můžou být lidé nuceni silou, nebo že tyto hodnoty mohou být silou bráněny, aniž by tato síla vyvolávala novou nutnost sílu použít k donucení nebo k obraně. Použití síly v tomto případě nastolí opět spravedlnost, jež je primární hodnotou práva. Platnost práva přitom nezávisí na tom, zda je právo vynucováno preventivně, ihned po porušení, nebo až s časovým odstupem, ani zda je běžně vynucováno, nebo se tak běžně neděje. Také není závislá na vědomí konkrétního právního důvodu, ani na vědomí vynucování práva vůbec. Podle toho se však pozná kvalita právní společnosti. Je však zřejmé, že je dnes státní mocí vynucováno pouze pozitivní právo, alespoň s tímto vědomím, přirozené nikoli.

Ještě bych se rád zmínil o sankcích. Běžně je sankce považována za součást perfektní právní normy. Pokud nastala hypotéza a přesto nebyla naplněna dispozice, nastupuje sankce.¹⁰⁵ Myslím si však, že by klidně mohla být druhá strukturální dvojice prvků považována za samostatnou normu. Sankce by byla tedy pouhým druhem normy. To by opět zjednodušilo pohled na přirozené právo. S porušováním práva by se totiž podle mne primárně nemělo vůbec počítat. Právo by mělo přednostně pomáhat k šťastnému životu a tedy být pro každého radostně splnitelné. Teprve pokud by někdo záměrně jednal proti spravedlivému uspořádání usilování všech o štěstí každého a tak i společného, měl by být potrestán. Tím, že totiž je sankce součástí normy, stává se jakousi alternativou. Pokud budu krást, nemusím platit. Když mě chytanou, prostě jen zaplatím později. Sečteno, podtrženo, druhá varianta je levnější, tedy budu krást. Tímto právo ztrácí svou jedinečnost a stává se z něho druh obchodu se státem, založený na náhodné události.

4.2. Subjektivní právo, právní jednání

Z roviny objektivního práva se dostáváme k právu v subjektivním smyslu, ke konkrétním právním vztahům. Tyto dvě roviny práva od sebe můžou být hodně vzdálené

104 Srov. výklad k jeho dílu ve Wintř, Jan: Říše principů / Obecné a odvětvové principy současného českého práva, 1. vydání, Praha 2006, s. 42.

105 Srov. Boguszak, Jiří – Čapek, Jiří – Gerloch, Aleš: Teorie práva, 1. vydání, nakladatelství Eurolex bohemia, Praha 2001, s. 78.

nebo si těsně odpovídat. Když totiž objektivní právo něco nařídí, právní osoby to přesto nemusí respektovat a normou se řídit. Pak ale vzniká mezi oběma rovinami spor a půjde o to, která je správná, která převáží, a jak je nakonec opět smířit. O to se má starat procesní právo. Podle mne by to však mělo fungovat tak, že případné porušení práva jak zákonodárcem v rovině objektivní, tak osobami práva v rovině subjektivní, by nikdy nemělo být právem a tedy nemělo by právo přímo měnit. Právo by na protiprávní jednání mělo reagovat následně sankcí, ale nemělo by dojít k jeho změně. Proces beru jako pouhé prosazování hmoty. Pokud soudce mění konstitutivním rozhodnutím subjektivní právo, jedná podle mne hmotně-právně jako nějaký správní orgán. Měl by tedy v procesu pouze zjišťovat, nalézat hmotné právo a utvrdit právní osoby (strany sporu) v pozici jejich subjektivních právních vztahů.

Normy tvoří příkazy nebo zákazy, tak právní vztahy zase oprávnění nebo povinnosti. Obojí může určovat jedině volní změna, tedy jednání.¹⁰⁶ Stav (např. vztah) totiž nemůže být normativně bezprostředně upraven. V něm se uskutečňuje žádaný a chtěný účel, tedy změna stavu skutečnosti. Ona potřeba změny byla dovozena z porovnání sklonů a hodnot k jejich uspokojení. Stav, stejně jako mimovolní děj, je jen poznávaným předmětem právního vztahu, který hodnotíme jako dostačující nebo nevyhovující a podle toho právně normujeme jednání.

V právu nám jde primárně o právní jednání. To je jednání v souladu s právem. Pokud tedy příkazy nebo zákazy něco neříkají, je zde prostor pro naši libovůli. Máme sice obecně svobodu jednat, ale nemůžeme jednat jakkoliv, nemáme svobodu jednat protiprávně. Jde nám tu tedy ne o ontologickou svobodu bytí, ale o etickou svobodu jednání, konání nebo opomenutí. Protiprávní jednání je sice fakticky možné, ale právo nám ho nedovoluje. Svoboda v právu je tedy možnost jednat podle práva.

Navíc tuto svobodu jako předpoklad musíme odlišit od svobody jako důsledku. Právní jednání je totiž schopno způsobit změnu subjektivních práv, a tedy i prostor mé svobody, mých dalších možných jednání. Například svým jednáním proti právu můžu sobě nebo druhým svobodu omezit. Následně může být moje svoboda podle práva omezena jako sankce za porušení svobody vlastní nebo druhých.

¹⁰⁶ K nutné regulovatelnosti předmětu viz Knapp, Viktor: Teorie práva, 1. vydání, C. H. Beck, Praha 1995, s. 148 – 149.

4.2.1. Právní vztahy, právnické osoby

Všem oprávněním subjektivního práva odpovídají povinnosti a naopak. Povinnosti jsem však předřadil ze zřejmého důvodu, který se doufám postupně vyjasní. Aby totiž někdo mohl mít oprávnění, musí mít jiný povinnosti. Kde není povinnosti,¹⁰⁷ není subjektivního práva, nemůže vzniknout nárok. Je otázkou zda se nárok¹⁰⁸ týká jen relativních subjektivních práv? Osobně si myslím, že nikoli. I absolutní práva se musí vždy nárokovat proti někomu. Absolutní právo ale беру s rozdílem množství povinných osob a ne pouhého nerušení. Myslím si, že i absolutní právo může být na konání nebo dání.¹⁰⁹ Např. právo na výživu vůči všem svéprávným osobám dané společnosti. A naopak kdybychom absolutní práva vždy jen převáděli na relativní, ztratí svůj smysl.

Povinnosti může mít logicky jen ten, kdo je může splnit. Ad impossibilia nemo teneatur.¹¹⁰ Z toho plyne, že žádná povinnost nenáleží neodpovědným a nesvéprávným, tedy osobám bez právní osobnosti, bráno bez ohledu na dospělost. Tak vidíme, že veškerá práva mají smysl jedině tam, kde jsou osoby povinné, tedy ve společnosti dospělých lidí, zodpovědné a zaměřené přednostně na plnění povinností vůči druhým.¹¹¹ V tomto podle mne dnešní společnost silně zaostává, když upřednostňuje a přeceňuje subjektivní práva. To je dobře vidět na příkladu institutu vlastnictví. Ten je předimenzován, což se pak projevuje v celém právním řádu v nerovnostech a nespravedlnostech. Málokoho primárně zajímá, k čemu jemu samotnému a celé společnosti majetek slouží, ale spíše jaký a kolik ho má.

Jinak je tomu ale ve vztahu oprávnění a povinností z pohledu vývoje subjektu práva a společnosti. Nejdříve má právní osoba základní oprávnění, ke kterým se s postupem času

107 Podobně Boguszak, Jiří – Čapek, Jiří – Gerloch, Aleš: Teorie práva, 1. vydání, nakladatelství Eurolex bohemia, Praha 2004, s. 104.

108 Nárok je stadiem realizace. viz Ottová, Eva: Teória práva, dotisk 1. vydání, Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie, Bratislava 2005, s. 41.

109 Naopak od Boguszak, Jiří – Čapek, Jiří – Gerloch, Aleš: Teorie práva, 1. vydání, nakladatelství Eurolex bohemia, Praha 2004, s. 110.

110 Srov. Kuťáková, Eva – Marek, Václav – Zachová, Jana: Moudrost věků. Lexikon latinských výroků, přísloví a rčení, 1. vydání, Svoboda, Praha 1988, s. 32 – 33.

111 Byl jsem velice osloven románem o posledním velkém vůdci kmene Apačů Geronimovi v Carter, Forrest: Odvedu vás do Sierry Madre, 2. vydání, nakladatelství Synergie, Praha 1996, s. 78: „Nejprve Gokhlayehovi (budoucímu Geronimovi – poznámka L.K.) vysvětlili povinnosti bojovníka: chránit bezpečí svého lidu; starat se, aby všichni měli co jíst a nemocní a staří nestrádali; projevovat odvahu, úctu a své povinnosti svědomitě vykonávat i tvář v tvář smrti nebo Nepříteli. Povinnosti byly různé a bylo jich mnoho, všechny se však pevně opíraly o sílu a tradici prostých duchovních hodnot. Práv bylo málo a vyplývala z plnění povinností. Apačské zvyklosti nedovolovaly žádnému bojovníkovi, aby poměr mezi právy a povinnostmi svévolně měnil nebo poskytoval úlevy těm, kdo mu dali moc. To by vneslo do společenství zmatek a smrt. Logika a zvyklosti byly neměnné. Zanedbat povinnosti znamenalo ztratit práva. Výsledný soud, drsný nebo mírný, se řídil Zákonem a představoval tedy Spravedlnost. Společenství Apačů zůstávalo silné.“

přidávají i základní povinnosti vůči sobě, pak vůči druhým a nakonec druhotné povinnosti a oprávnění. Teprve s plným dospěním přechází např. povinnost druhých živit tuto osobu, na ni samotnou. Od této chvíle ji bude mít až do stáří, kdy opět přejde na druhé v případě nemohoucnosti. Od početí do smrti tak má člověk, jako právní osoba, oprávnění být živen, v době svéprávnosti však je povinným sám sobě. Z toho platí samozřejmě výjimka nezaviněné neschopnosti tuto povinnost splnit. Přirozené jsou tedy nedospělému člověku jen základní oprávnění. Pozitivní právo však vytváří fikci vlastnictví nascitura a dítěte. Nabývají za něj ale jiní a stejně tak vykonávají povinnosti z vlastnictví plynoucí. Dítě samo nemůže s majetkem nijak nakládat, a proto logicky nemůže být ani subjektem povinností. Tento problém bych řešil spíše odkládací podmínkou. Stejně se totiž může podle platného práva dědic vzdát svého dědictví, ač toto na něj přechází okamžikem smrti zůstavitele a on nemusel po celou dobu vlastnické právo vůbec vykonávat ani o něm vědět.

Vidíme tak, že primární vztahy vznikají mezi jednotlivými subjekty, které jednají samy za sebe. Jedná se proto o právo soukromé. Složitost a vývoj společnosti však vyžaduje i právo veřejné, které upravuje jednání za druhé osoby, ve veřejném zájmu. Pojem veřejnosti a to jak se ustavuje je politická záležitost. Jistě zde však nalezneme přirozené prvky. Podmínkou jednání ve veřejném zájmu je zastupování subjektů tvořících veřejnost, společnost. Jak se tedy společnost ustavuje? Přirozeně roste početím, narozením a výchovou člověka v rodině. Ta je pro jeho život původní. Tím, že člověk vstupuje do vztahů s ostatními lidmi, vytváří základní společenství, která jsou stavebními kameny celé společnosti. Jedním takovým je manželství. Jelikož se zakládá dobrovolně smlouvou, jedná se v podstatě o soukromoprávní vznik. Právem veřejným označujeme až pravidla ustavování na vyšších stupních, tedy obecním, krajském a státním, podle územního principu. Zastupování těchto společenství již je veřejným právem, protože zde normuje jednání ve veřejném zájmu.¹¹² Přirozeně totiž jeden z rodičů zastupuje rodinu a předává svou odpovědnost a pravomoc určitým způsobem na vyšší společenství, kterých je rodina součástí.

Tato společenství ovšem také figurují v právních vztazích. Jsou tak jakýmsi umělými právními osobami. Nazýváme je právníckými oproti fyzickým, primárním. Tak by podle mne partnerský svazek mohl být první právníckou osobou. Právnícké osoby jsou však jen

¹¹² Vycházím z Ulpiánovy zájmové teorie viz Gerloch, Aleš: Teorie práva, 3. rozšířené vydání, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň 2004, s. 124.

umělé konstrukty, vždy závislé na jednání a vůli lidí. U korporací je to zřejmé, u nadací zase musí být přítomna lidská myšlenka a vůle držet věci pohromadě. Pokud pak někdo tento subjekt zastupuje, jedná v dvojím postavení. Jednak sám za sebe, ale navíc ještě zastupuje ono společenství lidí, od kterých převzal odpovědnost za určitou oblast, pro kterou mu předali svou pravomoc nebo svéprávnost. Jen tehdy někdo jedná ve veřejném zájmu. Od něho totiž musíme odlišit zastupování jednotlivců, kteří si však vybrali svého zástupce na základě soukromého práva. To bude vždy primární, stejně jako jeho zkoumání. Teprve na jeho základě bude se moci utvářet právo veřejné.

4.3. Členění práva, hodnoty v právu

Nyní se dostáváme k odlišení třech složek (typů) práva. Ty mají zavazovat jednání podle svého protějšku, který ho vede ke štěstí. Tak morálka pomáhá vymezit hranice nadpřirozeného práva. Toho jsem se však již dotkl a nebudu ho dále rozvádět. Než se ale budu zabývat konkrétním obsahem a systematickou norem přirozeného práva, musím vyjasnit jeho vztah k právu pozitivnímu. Jedná se o vztah subsidiarity (podpůrnosti) a speciality (zvláštnosti). Přirozené právo se dotýká celého lidského života v jeho obecnosti, tak jak je, tedy je subsidiární.¹¹³ Použije se pouze pokud určitou věc neupravuje právo pozitivní, které však může být pouze *intra iurem naturalem* (v jeho mezích),¹¹⁴ a nesmí jít *contra*, přičít se mu. Pokud by se tak stalo, přestává být právem. Nic totiž, co se přičí lidské přirozenosti, nemůže zavazovat, natožtak být vynucováno. Kdo vyrovnává bezpráví sám právo porušuje. Tak činí např. lékař v případě potratu (viz níže). Naproti tomu pozitivní právo upravuje určité instituty společenského života v závislosti na různých vnějších okolnostech, je pro přirozené právo speciální. Pouze tehdy, pokud něco přirozené právo neřeší, může pozitivní působit i *praeter iurem naturalem*.¹¹⁵ Dnešní stav u nás bych hodnotil asi takto. Právo přirozené je nevědomky obsaženo v mnoha normách práva pozitivního. Zároveň však jsou i normy, které pozitivní právo porušují. To bude vidět na jednotlivých aktuálních případech, ukazujících přirozenoprávní materii ve čtvrté části mé práce.

113 K vysvětlení subsidiarity srov. Knappová, Marta a kol.: *Občanské právo hmotné 1*, 4. aktualizované a doplněné vydání, Aspi, Praha 2005, s. 55.

114 Vztahy se snažím vymezit podle Boguszak, Jiří – Čapek, Jiří – Gerloch, Aleš: *Teorie práva*, 1. vydání, nakladatelství Eurolex bohemia, Praha 2001, s. 39.

115 Nejsem si jistý zda by tato situace nemohla nastat.

Předtím, než se začneme zabývat jednotlivými hodnotami v právu, nám ještě schází základní rozčlenění práva.¹¹⁶ Již jsem se vyjadřoval k procesnímu právu a tedy i objasnil právo hmotné. Stejně jsem se zabýval veřejným právem, a tak odlišil i právo soukromé. Zbývá mi ještě ze základního členění právo mezinárodní a vnitrostátní. Z přirozenoprávního pohledu však je toto rozdělení irelevantní. Přirozenost je stejná všem lidem bez rozdílu. Mezinárodní právo však alespoň historicky, jak už jsem uváděl, pomohlo do značné míry jeho rozvoji.

Primárním cílem práva obecně není dosažení štěstí, jak je tomu u morálky a souvisejících řádů, ale spravedlnost mezi lidmi v tomto usilování. Spravedlnost totiž pojmám jako cíl, ke kterému právo směřuje. Etymologicky vznikla ze slova „s pravdou.“¹¹⁷ A pravda stejně jako právo ze slova pravý. To podle mne vyjadřuje, že pokud je právo pravdivé (tedy odpovídá skutečnosti), jednání podle něj nastoluje spravedlnost. Tak může být spravedlivé ukradnout chleba, pokud na něj ne vlastním zaviněním nemáme, protože náš život je základní hodnotou, kdežto vlastnictví až druhotnou. Tak by tomu samozřejmě nebylo, pokud bychom jej ukradli tomu, kdo sám nemá. O zavinění zde mluvím proto, že v dnešní přemrštěně sociální společnosti se mnoho lidí jen přiživuje aniž by se přičinili. Spravedlnost znamená připravenost dát každému, co mu právem náleží. Musí však jít o právo, které samo stojí na pravdě a vychází z přirozenosti lidí. Pokud by totiž nestálo na pravdivém poznání toho, co je po právu, nemohli bychom nikomu dát, co mu právem náleží. Stejně tak pokud by to odporovalo lidské přirozenosti. Proto má pozitivní právo doplňovat přirozené.

Další hodnotou v právu je právní vědomí. Vyjadřuje ho základní princip práva pozitivního, neznalost zákona neomlouvá (*Ignorantia legis non excusat*). Ten pěkně popisuje vztah přirozeného práva k pozitivnímu, které by bez něho bylo jen stěží myslitelné. Ze zkušenosti však víme, že jde o fikci, která má spíše usnadnit výkon práva a lidi motivovat k jeho poznání. Jak je ale možné, že se jím přesto řídí, ač by ho v podstatě neměli znát? V dnešní době totiž podle mého názoru není v lidských silách ani přechíst všechny pozitivněprávní normy. Myslím si, že je to dáno jediné tím, že pozitivní právo v základech odpovídá přirozenosti člověka a společnosti, a tedy přirozenému právu. Je nám totiž vrozené

116 Jednotlivá členění srov. Boguszak, Jiří – Čapek, Jiří – Gerloch, Aleš: *Teorie práva*, 1. vydání, nakladatelství Eurolex bohemia, Praha 2001, s. 91.

117 viz Machek, Václav: *Etymologický slovník jazyka českého*, fotoreprint podle 3. vydání z roku 1971, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1997, s. 481.

a důvěrně známé. Přirozenost je stejná jak zákonodárci, tak soudci nebo laikovi. Tomu se prostě nevyhneme. Málokdo jedná proti své přirozenosti, a proto to nečekáme ani od druhých. Očekáváme, že se zákonodárství bude pohybovat v mezích přirozenosti, tedy etiky, popřípadě morálky a samozřejmě mravnosti. To však klade velký požadavek na stabilitu práva. Mnoho způsobů jednání totiž pouze přejímáme od předků, aniž bychom měli možnost si sami vyzkoušet jejich správnost.

Nebylo by tedy jednodušší poznat, co je v pozitivním právu přirozenoprávní a s ním to sladit? Zde by pak mohla platit ona zásada. Každý má totiž povinnost poznat vlastní přirozenost, aby mohl v životě dojít naplnění. Pokud tedy jedná proti lidské přirozenosti, lze ho postihnout, aniž se seznámil s jediným zákonem. Mělo by však jít o individuální přístup a nevylučovat předem výjimky. V případě autentických pozitivněprávních ustanovení, by jim měl být člověk aktivně vyučován. Jsou totiž přesně šitá na míru době, prostředí, stupni společnosti atd. a jejich znalost by měla patřit k základnímu vzdělání. Pak by šlo od každého občana očekávat, že bude znát vlastní právo, a neznalost popřípadě trestat. I zde by však měla existovat omluva, neboť ne každý, byť svéprávný musí být na takové úrovni, aby znal každý detail.

Konečně vidím v současném pozitivním právu i spoustu specifických norem, které běžný člověk za celý svůj život neuplatní. U nich je otázka, zda jsou ještě vůbec právem. Ani od podnikatele – odborníka se nedá čekat jejich znalost, leč v oboru vlastního podnikání.

Jakto, že v době tak dokonalých informačních technologií tak málo známe právo? Nebude to i tím, že jej nevytváří většinou právníci? A také tím, že ona zákonodárná většina se neustále mění a navíc se nedrží v jasně vymezených hranicích? Myslím, že v této oblasti ještě čeká právo velký krok. Stejně jako v trestním právu považuji za pokrok brát ohledy na zavinění pachatele,¹¹⁸ bude dalším pokrokem brát ohled na jeho znalost pozitivního práva.

Další hodnotou v právu je mravnost. K ní jsem se už vyjadřoval ve filosofické části. Mnoho dnešních teorií práva se domnívá, že je právo minimem mravnosti. Musíme však odlišit pojetí dnešní vědy, která přirozené právo neuznává a právem tedy vždy myslí

118 Již trestní zákoník Josefa II. z r. 1787 vyžaduje zlý úmysl pachatele jako předpoklad trestnosti. Srov. Malý, Karel a kol.: Dějiny českého a československého práva do roku 1945, 2. upravené vydání, Linde Praha, Praha 1999, s. 163, 164.

pozitivní právo. Mravnost navíc ztotožňuje s morálkou a etika je jen vědou o morálce.¹¹⁹ Podle mého pojetí vidím problém v tom, že dnes často dobré mravy stojí proti etice a tedy pozitivní právo porušuje přirozené. Lidé se pak z důvodu této nauky mylně domnívají, že když jednají podle zákonů, jednají i mravně, správně. Tak tomu však často není. Vyplývá to i ze zásady: „Co není zakázáno, je dovoleno.“ Protože pozitivní právo nemůže vše dokonale upravit, zneužití mezer v zákoně vede sice k jednání podle zákona, časti však proti dobrým mravům nebo aspoň etice. Tím spíš, že platí maxima: Non omne quod licet, honestum est.¹²⁰

Dobré mravy pak mají v rámci etiky a nejlépe souhlasně s morálkou, v závislosti na kulturní tradici, době a prostředí, vyjadřovat, co je správné. Pozitivní právo následně má vymezovat příkazy nebo zákazy. Že se dobré mravy mění, je vidět například na tom, jak dříve byly fyzické tresty dětí často přeceňovány¹²¹ a dnes se naopak začínají podceňovat. Děti často jednají hůře vůči svým nadřízeným, zvláště učitelům, než by byl případný pohlavek na ponaučenou. Myslím si proto, že dnešní pozitivní právo není minimem mravnosti. Často totiž jde v důsledku partikulárních zájmů zákonodárců proti mravnosti. Jinak by se dalo s touto tezí vcelku souhlasit.

Nyní se dostáváme k další obecné otázce a sice právní jistotě. Přirozenému právu je často namítána nejistota. Kdo totiž rozhodne, co je přirozené? A to zvláště tehdy, kdy se názory vědců různí. A tak se jednoduše přirozené právo odloží stranou, jako neužitečné a upřednostní právo pozitivní. To se přitom v moderní době neustále mění a o nějaké právní jistotě nemůže být ani slechu. Nestálo by za to věnovat trochu úsilí a přirozené právo sepisovat? Ušetřili bychom se spousty problémů. Nepatřím k těm, kteří odmítají kodifikaci přirozeného práva. Tím nechci říct, že by snad platilo tak, jak stanoví zákonodárce. Ani si nemyslím, že by to byla práce snadná a brzy hotová. Na některé věci přijdeme až časem a také se můžeme mýlit. Věřím ale, že by se postupně vytvořila nauka přirozeného práva. Poznáním toho, co je etické, bychom snáze pochopili mravné a slušné. Politikové by pak měli jasný základ a pole působnosti. Tím se samozřejmě hlásím k názoru, že i přirozené právo může mít spoustu nauk, více či méně zdařilých.

119 Srov. Maršálek, Pavel: Právo a společnost, 1. vydání, nakladatelství Auditorium, Praha 2008, s. 17, 20.

120 viz Gerloch, Aleš: Teorie práva, 3. rozšířené vydání, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň 2004, s. 288, 30.

121 Neuvědomuji si však, že by někdy byly výslovně právně přikazovány pro dobrou výchovu, vyjma trestního práva.

Gerloch například uvádí jako třetí jistotu šetření nabytých práv.¹²² Co když ale víme, že jsme je nabyli nespravedlivě? Příkladem nám můžou být neustále omílané Benešovy dekrety. Podle mne je v tomto případě úkolem politické reprezentace a společnosti veřejně uznat, co nebylo v našem jednání spravedlivé, za to se omluvit, poškozené v rámci možností odškodnit, ale nenastolovat nové křivdy. Ti, co mají špatné svědomí, by si mohli konečně oddechnout a do budoucna se již nebát o své lehce nabyté majetky. Toto celospolečenské odpuštění a usmíření by mohlo obnovit oprávněnost požadavku šetřit nabytá práva. Jak jsem již uváděl, oprávnění vidím jen tam, kde byly splněny povinnosti, a tak bych dodal, že šetřena mají být poctivě nabytá práva, tedy jistota spravedlnosti.

Spravedlnosti můžeme také jen těžko dojít, když se pozitivněprávní nadšenci snaží stále více vše řešit stanovením norem. Vše bude sice na papíře a každý bude předem vědět, jak případný spor dopadne. Začíná se to však obracet proti nám, protože ani soudce nemůže znát všechna ustanovení a nerozhodne co se přičí jeho zájmům nebo spravedlnosti. Navíc se ze soudců dělají pouzí dělníci aplikující zákony. Tím se nevědomky těžiště přesouvá na zákonodárce a soudci je přestávají vyvažovat. Přestáváme se soustředit na kvalitu, dáváme přednost kvantitě. Více soudců nevyřeší zahlcenost soudů. Naopak spravedliví soudci s větší pravomocí, a sice soudit podle pozitivního práva v souladu s přirozeným a s cílem spravedlnosti, mohou nepodstatné problémy zodpovědně odsunout stranou a rozhodovat spory důležité. Proč uvažujeme libovůli soudců jako špatnou,¹²³ ale libovůle zákonodárce se nebojíme? Nemusíme nakonec spoléhat na dobrou vůli jedněch i druhých a hlavně soukromých osob?

4.4. Co je přirozené právo?

Od teorie obecného práva se dostáváme k teoretickému vymezení práva přirozeného. To je nutnou a neměnnou částí práva. Což znamená, že bude vždy přítomno tam, kde jsou lidé, nezávisle na jejich vůli. Budou to tedy jakési základy a hranice pozitivního práva. Pro tu nejprimitivnější společnost, která si žádné právo nevytvořila, bude platit jen právo přirozené. Přesto se tato společnost nebude řídit celým přirozeným právem, ale jen tím,

122 viz Gerloch, Aleš: Teorie práva, 3. rozšířené vydání, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň 2004, s. 283.

123 Tak se alespoň nad libovůlí, kterou ponechal soudcům trestní zákoník Marie Terezie, pozastavuje Malý, Karel a kol.: Dějiny českého a československého práva do roku 1945, 2. upravené vydání, Linde Praha, Praha 1999, s. 162.

co intuitivně vytuší, nebo jak ji život naučí. Stejně i složitá společnost nemusí mnohá přirozenoprávní ustanovení uplatňovat v závislosti na jejím poznání a vůli. Mnohá ustanovení přirozeného práva jsou totiž celkem zřejmá a přesto nejsou dodržována. To závisí vždy na jednotlivcích, kteří danou společnost utvářejí.

Protože je lidská přirozenost nezávislá na dějinách, není na nich závislé ani přirozené právo, které z ní plyne. Proto změnou pozitivního práva, které by mohlo normativně upravit skutečnost proti lidské přirozenosti, se nezmění právo přirozené. Nelze ho ani omezit nebo promlčet. Člověk oproti ostatním živočichům může ale překonávat v dobrém smyslu vlastní přirozenost a to díky svému rozumu. Navíc však může jít i proti vlastní přirozenosti. To jde ovšem jen do určité míry. Může totiž zdánlivě měnit podstatu, ale půjde jen o změnu jejích projevů, nikdy o změnu podstaty samotné. V krajním případě to vždy skončí smrtí, která je přirozená. Mění se tedy jen poznání přirozeného práva.

Přirozené právo tedy definuji jako přirozený řád zavazující lidské jednání ke spravedlnosti. Rozhodující oproti ostatním složkám práva je danost lidskou přirozeností. Z jejích jednotlivých vlastností plynou potom jednotlivá ustanovení přirozeného práva. Přirozenost je totiž skutečnost a z ní, jak jsem se snažil prokázat, plyne, co být má. Pramenem poznání přirozeného práva je skutečnost sama. Je na lidech, aby ji poznali. K tomu ostatně mají vědu. Všechny přirozené vlastnosti jsou pro člověka nutné, nikdy nahodilé. Proto bude hodnotou v tomto řádu práva i nutnost, stejně jako neměnnost.

5. Materie přirozeného práva

Tak jsme sledovali v průběhu dějin tenkou nitku myšlenek o přirozeném právu, které postupně nabyly rozměru jasnějších pravidel díky ontologickému poznání lidské přirozenosti a její finality, až nakonec jsme se dobrali k vymezení pojmu práva a to zvláště přirozeného se všemi podmínkami, platností atd. Chybí nám ale rozvitější materie, poznání přirozeného práva v konkrétních situacích. Na řadu přichází tedy jakási kasuistika.

Nejdříve si musíme ujasnit, jak se postupně přirozenoprávní materie vyvíjí v závislosti na vývoji člověka a společnosti. To nám ukáže, co je člověku přirozené a nejbližší. Zabývat se proto budeme důležitými právními instituty. Na základě jejich poznání nám vyvstane systematika práva. Podle jednotlivých právních odvětví pak budeme

postupovat a na jednotlivých aktuálních případech si vyjasňovat konkrétní obsah přirozeného zavazujícího řádu jednání.

V předchozí části jsem se zabýval tím, co je cílem práva, jeho účelem, k čemu nám právo vůbec slouží. To proto, abychom mohli dospět k pravdivému poznání (tedy jistému a platícímu vždy, všude a za všech okolností) náplně přirozeného práva. Mohli bychom jej vymezovat příliš široce¹²⁴ a zabíhat tak zbytečně do detailů, kde by pozbývalo svého smyslu, nebo zbytečně úzce, a nechat tak neřešené případy, ve kterých nám může dát vhodnou odpověď právě jen ono. Vystává nám tu totiž zdánlivě neřešitelný problém obsahu a relativnosti. Buď je právo jasné, abstraktní, ale nemá obsah, nebo je proměnlivé, nestálé, ale má velký obsah.¹²⁵ Proč a ve kterých částech tomu tak je, a že tomu může být i jinak, se budu snažit ukázat v následujících úvahách.

Z tohoto důvodu jsem měl problém s literárními prameny, ze kterých bych konkrétní přirozenoprávní materii čerpal. Právní vědci se většinou omezují spíše na abstraktní filosofické základy nebo pozitivněprávní principy. Spíše úsměvnou knihou z roku 1755 je Zákoník přírody francouzského spisovatele Morellyho. Její obsah má idealistický a komunistický ráz, a aplikace takového práva by nutně vedla k totalitě, jako tomu, ovšem s určitými úpravami, ve skutečnosti bylo. Nejblíže mi snad byl v ohledu katalogu přirozených práv a v jejich odvozování z metafyzických pojmů Helmut Coing, který však od začátku použil jiné hodnoty, postupoval jinou cestou a došel i k jiným závěrům. Mohl jsem však kriticky projet jeho vývody. Jiným pokusem je kniha Charlese Rice¹²⁶ obsahující přehledně systematiku i jednotlivé normy přirozeného práva formou padesáti otázek a odpovědí. Dílo se však omezuje jen na pár závěrů, které jsou na druhou stranu bližší těm mým. Dovojuje je ale jiným způsobem, než je mi blízký. Staví totiž ve velké míře na neotřesitelné autoritě Tomáše Akvinského. Pokusím se proto dovozovat a obhajovat vlastní teze.

5.1. Právo podle subjektu práva

Podle toho, jak jsme poznali přirozenou potencialitu právního subjektu, můžeme se

124 Hodnocení ke Coingovi viz Wintr, Jan: Říše principů / Obecné a odvětvové principy současného českého práva, 1. vydání, Praha 2006, s. 44.

125 Srov. Rázková, Renata: Dějiny právní filozofie, 1. dotisk 2. přepracovaného vydání, Masarykova univerzita, Brno 1998, s. 144.

126 viz Rice, Charles E.: 50 Questions on the Natural Law. What It Is nad Why We Need It, Ignatius Press, San Francisco 1995.

nyní pokusit dovodit, které potřeby (sklony) musí být nutně uspokojeny, aby mohl existovat. Dostáváme se opět k početí a narození člověka. V této době mu pouze svědčí povinnosti druhých, má základní oprávnění, nevztahují se na něj bezprostředně příkazy ani zákazy. Prvním a nejzákladnějším oprávněním je existovat, být naživu a to s veškerou hodnotou a důstojností,¹²⁷ která je životu vlastní. Jakmile tu jednou máme subjekt práva, už z něj nelze udělat pouhý objekt. Náleží mu všechna základní oprávnění jako dospělému člověku. Těch nemůže být zbaven. Normy, které je budou garantovat, budou patřit do ústavního práva, u nás především do části základních lidských práv a svobod. Bude to proto jakési základní ústavní právo týkající se ustavování jednotlivce. Je totiž podmínkou veškerého dalšího práva.

Ta bude zásadní otázkou přirozeného práva umělé přerušování těhotenství, neboli potrat. Jelikož má člověk přirozenost nutně a stále a lidský zárodek se plynule vyvíjí v dospělého člověka (je zde totožnost plodu a dospělého jedince), nelze jej, jako hodnotu, obětovat za jinou hodnotu, vyjma života jiné osoby, tedy matky.¹²⁸ Pokud by matce šlo o život, je možné ji léčit tak, že zárodek přijde vlivem léčby o život. Pokud by matka nebyla léčena, hrozí smrt i jemu. Podle mne by dospělí lidé měli sexualitu moudře užívat a na případné početí brát ohled. Zvláště v době nepřehledného množství antikoncepčních metod. Pokud již k početí dojde, měla by společnost jevit zájem o nového jedince, který jí pomůže přežít, a pomáhat rodičům co nejvíce. Přirozenoprávně zde tedy dovozují zákaz potratů,¹²⁹ jako zákaz zabít s vyvážením nezáměrného usmrcení v případě léčení matky v ohrožení života, tedy krajní nouze. Někdo by namítal, že tímto přisuzují lidskost i zárodečným buňkám. Není tomu tak. Zatímco určitý plod je totožný podstatou s dospělým jedincem, který se z něj vyvine, spermie, popřípadě vajíčko ještě nejsou novou substancí s vůlí žít o sobě, tedy osobou. Chybí jim podstatná jednota, celistvost pro možnost dalšího života.

Podobnou problematikou bude umělé oplodňování. Jako má člověk velkou hodnotu, měli bychom mít v úctě i způsob jeho vzniku. Je totiž velice intimní, krásný a jedinečný. To,

127 viz čl. 1 Listiny základních práv a svobod ČR v platném znění.

128 Tak se například stalo, když otčím znásilnil svou devítiletou dceru. Nebyla samozřejmě schopna dítě donosit a lékaři, aby jí zachránili život, plod usmrtili. viz článek Zikmund, Martin T.: Vatikán se zastal exkomunikované dívky, in *Katolický týdeník*, ročník XX, číslo 13, 24. – 30. března 2009, s. 3.

129 Zákaz zabít již od početí vyslovuje též Rice, Charles E.: *50 Questions on the Natural Law. What It Is nad Why We Need It*, Ignatius Press, San Francisco 1995, s. 275, 287.

že na zdravý vývoj dítěte má vliv už prostředí, ve kterém se matka pohybuje, ještě když se vyvíjí v děloze, víme. Dáváme zde v sázku, že stejně tak má vliv i prostředí početí. Pokud je to vědecká laboratoř, chybí tam zřejmě ona intimita, láska, krása, vášeň... Navíc díky velkému nabuzení matky léky, kvůli přijetí a zahníždění vajíčka, zabraňujeme přirozenému výběru a děti bývají více postižené. Otázkou je také jejich následná plodnost, nehledě na to, že si zahráváme se schopností lidí přežít samovolně. Dalším argumentem proti je vědecký výběr. K umělému oplodnění je potřeba (alespoň dle současných lékařských metod) více embryí. Ty se teprve v závislosti na jejich vývoji vybírají a pouze několik se aplikuje do dělohy. Ostatní jsou však taky člověkem a vědec je nechá zemřít anebo ještě hůře by je mohl nechat dále vyvíjet k jiným lékařským účelům,¹³⁰ např. vytvoření orgánů pro dospělé jedince. Kdo ale rozhodne, zda se ještě jedná o člověka, zda-li naším počínáním netrpí, atd.? Uhnízdit se běžně nechávají alespoň tři zárodky, z nichž se podle uchycení opět vybírá. Zde platí to samé. Touze lidí mít potomky by měla společnost vyhovět spíše usnadněním adopce. Opuštěným dětem také nevytváříme uměle rodiče, protože je nemají. Ty na ně navíc mají subjektivní právo, ale ne naopak. Myslím si proto, že přirozené právo umělé oplodňování nedovoluje. U výslovného zákazu jsem na pochybách. Stejně tak by bylo vhodné řešit otázku klonování a další. V rozsahu této práce je však nejsem schopen reflektovat.

Od počátku života nyní přeskočím k jeho zakončení. V tomto okamžiku subjekt práva zaniká a nebývá už schopen právně jednat, stejně jako malé dítě. Je proto se svými základními oprávněními znovu odkázán na plnění od jiných. Je proto velice zranitelný a právo by ho mělo zvláště chránit. První otázkou je tak právo na přirozenou smrt, další právo na vzdání se života i mimo přirozenou smrt. V otázce eutanazie (dobré smrti)¹³¹ musíme být opět velmi opatrní. Nejdříve bych rozlišil aktivní a pasivní. Pasivní je otázkou spíše politickou, tedy našich možností zachraňovat. To znamená, že přestaneme konat kroky proti smrti, která by jinak nastala. Lékař například odpojí pacienta od přístrojů, který následkem toho zemře. Jde tu ale o to, že by zemřel právě i bez oněch předchozích kroků, které se měly pokusit jej zachránit. Oproti tomu aktivní eutanazie znamená zapříčinění smrti, která by jinak nenastala. To přichází samozřejmě v úvahu jedině pokud člověk po smrti touží, ale není sám schopen se zabít. Myslím, že by však měli lidé takovému

130 Jejich osud je absurdní viz Rice, Charles E.: 50 Questions on the Natural Law. What It Is nad Why We Need It, Ignatius Press, San Francisco 1995, s. 304.

131 Pojem viz Rice, Charles E.: 50 Questions on the Natural Law. What It Is nad Why We Need It, Ignatius Press, San Francisco 1995, s. 294.

člověku pomoci nalézt smysl života a smrti, umírat důstojně a vyrovnaně, smířeně se smrtí i s konečností života. Co když ale tento člověk trpí nesnesitelnými bolestmi? Ty bychom měli samozřejmě tišit, což se děje u nás například v hospicové péči. Pokud to však nelze, myslím, že je možné podat tak silné uklidňující prostředky, že jejich následkem pacient zemře. To ale jen za předpokladu, že je jeho smrt blízká a zbytečně bychom prodlužovali jeho trápení. Kvůli univerzální platnosti práva ale musíme být velmi opatrní. Zneužitelnost je nasnadě. Rozhodovat by měli zákonní zástupci společně s lékařem. Pokud některý z nich zamítne, neměl by hlas druhého převážít. Stejně se musíme držet zásady v pochybnostech ve prospěch života, přednosti hodnoty lidské osoby před vědou, odvolatelnosti svolení atd.¹³²

5.1.1. Právo podle přirozených sklonů

Od základních podmínek života přejdeme k naplňování přirozených sklonů, které umožňuje další existenci člověka. Sem budou patřit jak potřeby tělesné, tak duchovní. První nejsou tolik problematizovány, protože jsou i lépe pozorovatelné. K těm duchovním bude patřit vztah k druhým, především k rodičům, pocit jistoty, lásky, důvěry a bezpečí. Zákaz bych proto viděl u opuštění dítěte jedním z rodičů, stejně jako zabránění druhému v jeho výchově. Dítě má totiž subjektivní právo být vychováváno s láskou a oběma rodiči. To je lidem přirozené a pro dítě zásadní. Proto bych dovozoval zákaz rozvodu rodičů během výchovy dětí.¹³³ Vzali na sebe odpovědnost a měli by ji nést až do konce. Pokud je člověk dospělý, v tomto případě schopný uzavřít manželství a založit rodinu, musí být schopen zvážit pro a proti a nést za své jednání odpovědnost. K tomu by ale samozřejmě měl být vychováván. Jinak by to bylo v případě týrání, svádění dětí ke zhýralému způsobu života atd. Zde by měl být rodič alespoň dočasně oddělen od dětí a druhého manžela a léčen. Mělo by možná smysl se vrátit k odlišení rozluky a rozvodu od lože a stolu.¹³⁴ Nemyslím si však, že by bylo vhodné povolovat i v tomto případě tak zásadní a trvalou změnu, jako je právě

132Jednotlivé zásady přirozeného práva v oblasti ochrany osobnosti viz Telec, Ivo: Přirozené právo osobnosti a jeho státní ochrana, in Právní rozhledy, 15. ročník, 1 / 2007, s. 9.

133 Podobně, avšak ne tak zřetelně viz Rice, Charles E.: 50 Questions on the Natural Law. What It Is nad Why We Need It, Ignatius Press, San Francisco 1995, s. 277.

134 K tomu srov. Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesammten Deutschen Erbländer der Oesterreichischen Monarchie, (ABGB) I. Theil. Wien 1811, § 93 a n., viz <http://www.koeblergerhard.de/Fontes/ABGB1811.htm> navštíveno 20. 4. 2009.

rozvod. Považuji za důležité dát druhému prostor a šanci k polepšení a návratu.

Rodiče mají oprávnění¹³⁵ a povinnost dítě učit. Žádný učený z nebe nespádl, a proto, abychom se mohli duchovně rozvíjet, potřebujeme se naučit všemu možnému. Z duchovní podstaty plyne i schopnost ctít druhé a vážit si jich. I tu však lze zneužít. Proto vyvozují nutný a neměnný zákaz druhé ponižovat. Ten plyne z hodnoty každého člověka a důstojnosti, kterou má jakožto rozumná a společenská bytost. Ne, že by snad šel tento nutný a neměnný důsledek lidské přirozenosti nějak zmenšit, jde spíš o to, že se tímto naprosto marným jednáním sami míváme vlastním lidským uskutečněním.

S dalšími právními těžkostmi se setkáváme u přirozených vlastností (mohutností), a to zejména tělesnosti. K nim patří jídlo, spánek... Tak i každá konkrétní osoba má svou nezaměnitelnou podobu těla. Otázkou proto bude zohyzďování nebo zkrášlování těla (podle úhlu pohledu), jeho podoby, kvůli dobovému pojetí krásy. Též časté mrzačení z důvodu náboženských. Na příklad bych uvedl obřízku nebo propichování uší kvůli náušnicím. Záleží to hodně na úhlu pohledu. U obřízky věřící tvrdí, že jejich praktiky sice nejsou přirozené, ale nadpřirozené. Půjde zde tedy o rozpoznání hranic, kdy jde ještě o nepatrný zásah, který má rituální význam a kdy již jde o mrzačení. Hodnotami, které tu proti sobě stojí, je tělesná přitažlivost, krása a zdraví.

V poslední době vyvstává otázka transsexuality. Patří určité pohlaví k přirozenosti konkrétního člověka? Řešení této otázky je důležité, zvláště když ji pojímá návrh nového občanského zákoníku.¹³⁶ Jaký je tedy právní smysl rozlišování pohlaví? Podle mne to má sloužit hlavně pořádku ve vztazích, vzniku rodiny a výchově dětí. Kriteriem byly dosud tělesné známky v okamžiku porodu. Nyní se však toto začíná zpochybňovat.¹³⁷ Proto je podle mne nutné nalézt jednotné a trvalé kritérium, kvůli právní jistotě. To však v této práci nezvládnou. Změna vizáže je jinak osobní záležitost. Problém ovšem nastává, pokud tato změna má mít právní důsledky, tedy vůči všem. Budeme muset opět zvažovat mezi jednotlivými hodnotami.

135 Zde vysloveno spíše jako obrana rodičů před zasahováním do jejich subjektivních práv. viz Rice, Charles E.: 50 Questions on the Natural Law. What It Is nad Why We Need It, Ignatius Press, San Francisco 1995, s. 276. Já ho však pojímám především jako základní oprávnění dětí vůči rodičům.

136 Srov. institut změny pohlaví v Návrh občanského zákoníku, § 33, <http://portal.justice.cz/ms/ms.aspx?o=23&k=381&j=33&d=40461> OZ-konsolidovaná_verze.pdf navštíveno 19. 4. 2009.

137 Zde mě napadá Bible, která říká, že Bůh stvořil člověka ke svému obrazu, jako muže a ženu. Uvádím ji jako starý pramen, který tedy ukazuje dlouhodobost tohoto pojmání. Srov. Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona. Ekumenický překlad, 11. vydání, Česká biblická společnost, Praha 2005, Gn 1,27; 5,1.

5.2. Právo podle vývoje právní osobnosti

S postupným vývojem získává subjekt práva odpovědnost, a tak se stává povinným vůči řadě vlastních oprávnění. Nejdříve měl z titulu života vlastní osoby oprávnění být živen, postupně se musí začít živit sám. Dříve měl subjektivní právo být zastupován a učen, nyní přebírá odpovědnost za své jednání a je povinen se učit sám. Je těžko však říci, zda tyto povinnosti vůči sobě samému mohou být vynucovány. Během výchovy zřejmě ano. Stále za tuto osobu nese odpovědnost i někdo jiný, který má povinnost jej naučit plnit dané povinnosti. K tomu musí být nedospělá právní osoba vedena a vychovávána.

Základní povinnosti druhým, zodpovědným za danou osobu, stále zůstávají a můžou být nárokovány. To ovšem jen v případě, že tato osoba přestává být, byť jen dočasně, schopnou dané povinnosti plnit. Vlastní plnění povinností má pouze přednost, ale neruší plnění povinností druhými. S osvojováním těchto povinností právní osoba získává právní osobnost.

Jak se však dívat na jeden z krajních způsobů výchovy, fyzické trestání dětí? Etika se bude ptát na to, co je jeho cílem? Jistě jde o to, vychovat děti co nejlépe a pomoci jim si jasně uvědomit, že udělaly něco špatně a do příště jim pomoci, aby jednaly správně. Jedná se však o zlo. Otázka je, jestli menší, než to, které hrozí do budoucna, pokud dítě nenaučíme sami sebe usměřňovat k dobrému. Pokud tedy trestáme uměřeně a ne nadbytečně, může být fyzický trest prospěšný. Proto přirozené právo bude pouze vymezovat hranice zákazem mrzačení atd.

Jednou z těchto povinností bude například poznávání. Právě proto, že nejsme zvířata a naše bytí nám není dáno pouze instinktivně, musíme rozumem usilovat o poznání příčin, proč jsme na světě, jak máme žít a k čemu směřujeme. Další velice důležitou povinností je vychovávat. To plyne z hodnoty jednání. Co jsem obdržel mám vylepšovat a předávat dál. Tak se udržuje nebo i zlepšuje dědictví otců. Dalšími takovými povinnostmi bude sebeurčení, dobrá pověst, čest, důvěra, obcování (účast na společnosti)... Tyto povinnosti budou právě takové, protože odpovídají lidské přirozenosti, ale ne každý do nich dospěje. Zde už je prostor pro volní jednání. Musíme se jim učit a jejich naplňování si osvojit.

U další základní povinnosti živit sám sebe, a pak i druhé, kterým jsem tím povinen, vyvstává otázka v kritických situacích. Může jíst člověk lidské maso? Není to zřejmě

problém čistě hmotný, ale spíše psychický. Lidské maso bychom zřejmě mohli v dobách tísně jíst stejně dobře, jako každé jiné, ale jde zde o citový vztah k určité osobě a lidem obecně. I mrtvé tělo je totiž symbolem člověka, jeho hodnoty. Základní hodnota plynoucí z lidského žití již sice odpadla, ale zůstala určitá podoba. Uplatní se zde proto zásada opatrnosti. Přesný čas smrti se totiž těžko stanovuje a hrozilo by připodobnění k živému tělu. Tak by mohl člověk ke smrti druhého otupět a místo subjektu ho začít brát jako objekt. Kvůli důstojnosti lidství druhých jsme jim povinni úctou. Nad touto povinností však může převážit povinnost zachránit život svůj nebo druhých. Kanibalismus bude podle mne zakázán s výjimkou záchrany větších hodnot než je úcta k zesnulému.

5.2.1. Změna oprávněných, druhotná oprávnění a povinnosti

Poté, co je právní osoba schopna plnit základní povinnosti vůči sobě, stává se postupně osobností práva, a začíná ji zavazovat objektivní právo. Předtím byla pouze jeho beneficentem, teď se stává osobou povinnou. Nyní se může začít učit plnit základní povinnosti vůči druhým. Tak mohou být naplňována základní oprávnění druhých osob, které toho nejsou samy schopny. Jakmile je člověk schopen převzít plně odpovědnost i v této oblasti, stává se plně svéprávným a mění se i obsah jeho základních oprávnění. Za jejich splnění nese odpovědnost již jen on. Není už vychováván, ale musí se sám učit dobrému chování a správnému způsobu života.

Nyní se ale nabízí zásadní otázka, zda je možné dále vynucovat plnění si vlastních základních oprávnění. Zřejmě ne, protože dospělý člověk má základní svobodu, aby sám sebe ustavoval. Mám ale oprávnění odmítnout stravu, držet hladovku, jejímž následkem zemřu? Podle mne ano. Pokud mám tak silný důvod, že dokážu ovládnout i své základní pudy, myslím, že by mě ostatní měli nechat svobodně zemřít. Vyslovuji tak přirozené právo na přirozenou smrt. Jenže například i sebevražda je alespoň pojmově vražda. Kde tedy bude ono rozlišení? Jedním z mantinelů bude určitě zmaření splnění základních povinností, které měl sebevrah vůči druhým. Pokud se tedy rozhodne vyhladovět, zemře, a asi by mu v tom neměl nikdo násilím bránit. Pokud však tím odmítne žít i ty, za které nese odpovědnost, pak tomu bude zřejmě jinak. Jenže i vlastní život je hodnotou, jejíž porušení je protiprávním jednáním, pokud tím nedáme přednost hodnotě vyšší. Jednání sebevraha však nebude

zasluhovat trest,¹³⁸ ale spíš pomoc znovu nalézt základní hodnotu života. Povinní zde budou podle mne především druzí, kteří by měli zhodnotit důvody sebevrahova jednání a případně mu poskytnout pomoc.

Sebevrah totiž může sám sebe usmrtit kvůli zachování větších nebo alespoň stejných hodnot. Viděl bych tedy u jednotlivce oprávnění vzdát se života pro druhé lidi. Tak bych řešil případ lidí v horkovzdušném balónu řídicím se na skálu, který se nevyhnutelně rozbije, pokud nebude někým odlehčen. První bych se samozřejmě ptal na nutnost kolize. Často se nám ve vypjaté situaci zdají být věci jinak, než bychom je hodnotili v klidu. Pokud však bude srážka jistá, připadá jako první v úvahu dobrovolná smrt jednoho pro záchranu druhých. Tak plyne z duševních mohutností právo silnějších ochránit slabší a doporučení odvážit se do větších nebezpečí, která mohou lépe zvládnout.

Další otázkou je též odlišení hodnoty života jednotlivců v krajním případě. Lidský život má hodnotu nejvyšší v lidském řádu. Proto se vždy musíme snažit zachránit všechny. Pokud to však nejde a někdo musí být obětován, aby mohli přežít aspoň někteří, domnívám se, že můžeme vážit mezi jednotlivci. Nejdřív by se měl zachránit dospělý, protože musíme myslet na situaci potom. Pokud z balonu vyskočí dospělý a nechá tam dítě, zřejmě tím zmaří i jeho život. Stejně tak by měl mít přednost před starším, který by zřejmě po ztroskotání nebyl schopný dovést v horách pomoc atd. Rozdílnost rasy, pohlaví, náboženství¹³⁹... je zřejmá, ale právě z důvodu základní hodnoty lidského života nepodstatná.

Zároveň s tím jak se člověk učí na sebe brát základní povinnosti vůči druhým, měl by se učit brát na sebe i druhotné povinnosti. Tím se totiž začleňuje do společnosti a může participovat na jejích dobrech. V okamžiku, kdy získává plnou právní osobnost, je schopen se plně zavázat. Tehdy může získávat i druhotná oprávnění. Tím myslím například právo uzavírat smlouvy, například vstoupit do manželství,¹⁴⁰ vlastnické právo, autorské, nechat se zaměstnat atd. Tedy veškerá ostatní práva, která se již netýkají člověka samotného a jeho přežití, ale všech ostatních záležitostí vlastních lidskému životu. Proto se nejedná o práva

138 Tak dnes již není trestným činem u nás, ani ve Velké Británii nebo USA. Ale pomoc nebo pohnutí k sebevraždě trestné je. Srov. § 230 našeho platného trestního zákoníku a Rice, Charles E.: 50 Questions on the Natural Law. What It Is nad Why We Need It, Ignatius Press, San Francisco 1995, s. 294.

139 Stejný důsledek je v čl. 3 I Listiny základních práv a svobod ČR v platném znění.

140 Helmut Coing dovozuje zásadu smluvního práva – pacta sunt servanda z iustitiae commutativae. Tak i právo shromažďovací, spolčovací a právo uzavřít manželství. Srov. výklad k jeho dílu Wintz, Jan: Říše principů / Obecné a odvětvové principy současného českého práva, 1. vydání, Praha 2006, s. 43.

základní. Druhotná lze libovolně nabývat, ale i pozbývat. Jich se přirozené právo týká již jen hraničně, tedy vymezuje je, pokud tu jsou, ale být tu nemusí, nejsou právní osobě nutná. Druhotnými právy jsou, negativně vymezeno, všechna práva mimo základní.

Druhotná oprávnění můžou velice pomáhat a usnadnit život. Díky nim se také vytváří specificky lidská společnost. Jsou s nimi ale spojena velká rizika, byť podstupovaná pro velké hodnoty. Tak by si také ten, kdo usedá za volant měl být vědom toho, že může ohrozit životy druhých, a bere tak na sebe velkou odpovědnost, a řídit proto velice obezřetně. To ukazuje na dnešní časté hazardování se životem vlastním, ale i, a to především, ohrožování druhých. Zde si zahráváme s porušením striktního zákazu. Lítost nebo zákonné pojištění na tomto místě škodu nenapraví. Rychlá doprava však může být velice prospěšnou a přiměřená jízda je proto dovoleným rizikem.

5.3. Vývoj práva podle začleňování se do společnosti

Od osoby a základních oprávnění a povinností bych chtěl přejít k těm druhotným. Zároveň se opět postupně přesuneme do oblasti objektivního práva a prozkoumáme i systém přirozeného práva. Chci to ukázat na jednotlivých právních institutech dnešního členění pozitivního práva vědou. Postupem růstu se bude právo více specifikovat a od základů práva ústavního, základních práv a svobod, můžeme přejít k dalším odvětvím. Tak se dítěte bude primárně týkat právo rodinné. To však má části soukromou, v ní především manželská smlouva, a veřejnou, vztahy rodičů a dětí (láska, poslušnost, výchova, ochrana...), která nás právě zajímá. Dále se bude učit, jak se postarat o vlastní obživu. Zde se opět jedná spíše o veřejnou část pracovního práva, jakýsi quasi-zaměstnanecký poměr. K tomu samozřejmě musí přistupovat i základy práva sociálního,¹⁴¹ protože se rodiče snaží na jednu stranu dítě učit samostatnosti, na druhou ho však podporovat. Výchova probíhá i formou jakéhosi správního trestání, stejně jako postupným vštěpováním hierarchických vztahů v rodině a její obecné správě. Z dnešních oborů práva nesmíme samozřejmě zapomenout na právo životního prostředí, ve kterém dítě vyrůstá, a ke kterému by mělo získat kladný vztah.

Teprve až na sebe začne brát jednodušší povinnosti a přebírat odpovědnost, začnou se

141 Srov. zařazení práva pracovního a sociálního. Wintř, Jan: Říše principů / Obecné a odvětvové principy současného českého práva, 1. vydání, Karolinum, Praha 2006, s. 119.

na něj vztahovat i složitější normy a z nich plynoucí druhotná oprávnění.¹⁴² Tak se často učí uzavírat jednoduché smlouvy a poznává obecné civilní¹⁴³ právo, které obsahuje i odpovědnost za vlastní jednání vůči druhým. Stejně se učí zacházet s penězi a osvojovat si základy práva finančního a dejme tomu základy živnostenského práva. Jak se člověk začleňuje do širší společnosti, měl by postupně pochopit druhotné ústavní právo, ustavování společnosti. Až s velkou mírou právní odpovědnosti a svéprávnosti může být postižen trestním právem. To však jen tehdy, pokud právo porušuje, a proto by se ho měl snažit co nejlépe poznat. Stejně tak se může začleňovat mezi ekonomicky aktivní obyvatelstvo a začít využívat ustanovení práva obchodního. Nakonec se ještě může stát subjektem mezinárodního práva veřejného a soukromého. Podobně může získat oprávnění z práva dědického. Hmotné právo pak musí být v případě sporů potvrzováno procesním.

Jedná se spíše o příkladný výčet, ale myslím, že vykreslil základní systematiku přirozeného práva, a postačí nám k postupnému odhalování jeho jednotlivých norem podle jeho oblastí. Z toho je dobře vidět, že na začátku právní osobě plynou základní oprávnění hlavně z veřejného práva od osob povinných, nezávisle na předchozím volném zavázání se. Až posléze je schopna dobrovolně přejímat druhotné soukromoprávní ale i veřejnoprávní povinnosti, a tím být subjektem druhotných soukromo- a veřejnoprávních oprávnění.

5.4. Systém přirozeného práva podle obecnosti a právních institutů

Primárním z pohledu přirozeného práva bude ústavní právo. Základní ústavní právo upravuje ustavování právních osob, druhotné pak ustavování společnosti, osob odvozených. Jednání osob ve vlastním zájmu budou upravovat odvětví soukromého práva, a jednání za určité společenství jednotlivá odvětví práva veřejného.¹⁴⁴ Veřejné právo v dnešním pojetí podle mne stojí na základě práva soukromého. To je ve vztahu k němu obecné, oproti speciálním způsobům jednání ve veřejném zájmu. Systém práva a jednotlivé instituty se budu snažit ukázat na aktuálních sporných otázkách, jak jsem uvedl na začátku v metodách. Mé zkoumání nebude tedy plně systematické a bude vykazovat značné mezery.

142 Jako nabyvatelná práva (oproti vrozeným) je označuje Telec, Ivo: Přirozené právo osobnostní a jeho státní ochrana, in Právní rozhledy, 15. ročník, 1 / 2007, s. 4.

143 Systém soukromého práva viz Knappová, Marta a kol.: Občanské právo hmotné 1, 4. aktualizované a doplněné vydání, Aspi, Praha 2005, s. 55.

144 Vycházím z Ulpiánovy zájmové teorie viz Gerloch, Aleš: Teorie práva, 3. rozšířené vydání, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň 2004, s. 124.

Už jsem se zabýval základním ústavním právem, takže přejdeme k druhotnému, k utváření společnosti. Primárním právním společenstvím, vytvářeným na základě smlouvy, je manželství. Stará římskoprávní zásada *tres faciunt collegium* zde podle mne neplatí. Na jeho základě vzniká rodina,¹⁴⁵ pak rod. Základní veřejnoprávní složkou je obec, jejich spojením vzniká, okres, kraj... a nakonec stát. Postupovat můžeme samozřejmě dále. Společnost se tedy přirozeně utváří hierarchicky subsidiárně. Myslím si totiž, že i když se často utváří ovládnutím shora, přirozené bude postupné poklidné spojování s cílem usnadnění dosažení osobního štěstí tak, jak to odpovídá finalitě lidské přirozenosti. Takové uspořádání vede i ke spravedlnosti. Ovládnutí shora pomocí nátlaku jí naopak odporuje, protože porušuje svobodu. Něco jiného je samozřejmě zvolení si té nejlepší autority a podvolení se jí.

Přirozené právo staví na přirozené společenskosti člověka, která je podmínkou jeho existence, a díky které společnost, jako kompozitní pojem a jsoucno, vzniká. Každý tedy musí být nějak zastoupen a ten, kdo rozhoduje, musí určitým způsobem přejímat odpovědnost od druhých, aby mohl za ně jednat. To i tehdy pokud se jim to nelíbí, ale nepřekročil přitom meze přirozených práv jednotlivců v souvislosti s jejich vyvažováním. V tom taky spatřuji prvek veřejnosti oproti soukromému právu. V něm musí jednat zástupce vždy podle vůle zastupovaného, který ho může kdykoliv zbavit pravomoci k zastupování. Ve veřejném právu naopak musí jednat zástupce vždy ve prospěch všech, celé veřejnosti, často proti vůli určité skupiny, kterou přesto také zastupuje.

Jak se někdo může stát zástupcem společnosti? Přirozeně jedná každý svéprávný člověk (způsobitý k právním úkonům) sám za sebe. Nesvéprávného zastupuje přirozeně rodič ať chce nebo ne. Na vyšší úrovni pak zastupuje celou společnost ten, kým se nechá alespoň většina zastoupit. Jakým způsobem se dostane k moci je jeho věc. Musí to být ale v mezích práva, tedy u nás demokratickou cestou. Teorie společenské smlouvy se nestaví proti přirozenému právu. Její vazby však stojí na fiktivní právní konstrukci, která podle mne není účelná. Přirozené právo k tomu však dává jen zákaz násilného zmocnění se vlády, vydírání, prostě zločinu. Takový zástupce může být svržen i revolucí,¹⁴⁶ protože svým jednáním hrubě porušil právo a není jisté, zda by tok mohl učinit znovu. Navíc je správné,

145 Sociální a politickou roli (a já bych doplnil právní alespoň v ustavování společnosti) přisuzuje rodině Rice, Charles E.: *50 Questions on the Natural Law. What It Is nad Why We Need It*, Ignatius Press, San Francisco 1995, s. 277.

146 K pojmu samotnému a obecně k pojetí práva na odpor viz Kysela, Jan: *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*, 1. vydání, Doplněk, Brno 2001.

aby byl potrestán.

Tak ten, kdo jednou zklamal, by neměl již dostat novou šanci brát na sebe odpovědnost za druhé. Jinak ovšem v případě, že si své selhání uvědomil, přiznal se k němu a chce se z něj poučit. Ten může mít naopak výhodu, že vyzkoušel oba extrémy. To jasně ukazuje na možný smysl chyb a selhání v lidském životě. Proto mělo smysl v naší historii, aby se všichni, kdo spolupracovali s totalitním režimem veřejně omluvili, ukázali snahu po poučení a změně smýšlení a jednání, a mohli by případně oprávněně znovu vést společnost a to ještě lépe než ti „bezchybní.“

Z práva chránit lidský život a tomu odpovídající povinnosti dovozují právo obranné války a to i v podobě prvního útoku. Je to v podstatě pouhá nutná obrana, u které se musí hledět na přiměřenost, ale nemusíme čekat na první ránu, stačí její přímá hrozba.¹⁴⁷ Zde je však namísto velká opatrnost. Postižení často bývají i nevinní lidé. To právě ukazuje na dvě věci. Jednak na obrovskou zodpovědnost zastupujících lidí ve společnosti za životy druhých, a za druhé taky na odpovědnost zastupovaných. Pokud mnou zastupovaný jedná zásadně proti přirozenému právu, mám povinnost se od něj veřejně distancovat. Jinak nesu spoluodpovědnost za jeho jednání, protože mě v těchto věcích zastupuje. Z toho dovozují oprávnění, a dokonce i povinnost vzepřít se.¹⁴⁸ Tak by se dalo mluvit o povinnosti Němců vzepřít se Hitlerovi, ale i Čechů komunistické diktatuře hned zpočátku. Veškeré totalitní režimy podle mne stojí na poslušné mase lhostejných.

5.4.1. Soukromé právo

Po ústavních základech se chci věnovat normám jednání v soukromém zájmu. Začneme proto u obecného civilního práva, a to hmotného. Jeho klasickým institutem a druhotným právem je právo vlastnické.¹⁴⁹ Z přirozenoprávního hlediska je vlastnictví omezeno základními potřebami druhých. Vlastnictví zavazuje.¹⁵⁰ Taky jde o to, o jakou hodnotu se jedná. Pokud jde o vlastnění základních potřeb k životu, bude více omezeno,

147 K tomuto institutu v trestním právu viz Jelínek, Jiří a kol.: Trestní právo hmotné, 2. vydání, Linde Praha, Praha 2006, s. 250.

148 Stejně to z křesťanského myšlení dovozuje, ovšem spíše jako výjimku Kysela, Jan: Právo na odpor a občanskou neposlušnost, 1. vydání, Doplněk, Brno 2001, s. 27.

149 Mezi základními hodnotami ho uvádí i Coing, Helmut: Die obersten Grundsätze des Rechts. Ein Versuch zur Neugründung des Naturrechts, Lambert Schneider, Heidelberg 1947, s. 65.

150 viz čl. 11 III Listiny základních práv a svobod ČR v platném znění.

než vlastnění peněz, které jsou z pohledu holého přežití bezcenné. Ve sféře pozitivního práva ale budou mít zástupnou hodnotu, tedy proměnnou. Vlastnictví je výlučný vztah člověka k věci. Jedná se eticky o velkou hodnotu, pomáhající lidem přežít a žít pohodlněji. Určitě však není absolutní. Jde o to, k čemu vlastněné věci obvykle slouží a k čemu je majitel skutečně využívá. Vlastnictví základních hodnot uspokojujících základní životní potřeby by mělo požívat větší ochrany než druhotných.¹⁵¹ Tak například vyvlastnění věci v první kategorii je podle mne nemožné, kdežto v druhé jde. V tom případě by mělo být ale nahrazeno, ledaže to bude nutné v zájmu uspokojení základních oprávnění druhých. To vždy za předpokladu nabytí vlastní poctivou pílí. Výkon vlastnických oprávnění by stejně tak neměl být na úkor zájmů druhých lidí, opět vystupňovaně podle hodnot.

Dále se podívejme na příklad smlouvy. Obecná zásada *pacta sunt servanda*¹⁵² se zdá být přirozenoprávní. Zřejmě ano, musíme ale vymezit její platnost. Proč nás smlouvy vlastně vůbec zavazují? Jedná se o souhlas svobodných vůlí, kterými vyjadřujeme, jak budeme jednat. Vytváříme si tedy omezení vlastního jednání z důvodu nějakého zisku. Tedy to, co chceme získat, je naplněním našich potřeb. Záleží proto opět na tom, jestli se pohybujeme v oblasti uspokojování potřeb základních nebo až druhotných. Na těch základních můžeme totiž být existenčně závislí a naše vůle již nebude svobodná. Pak nás neúměrně velká protihodnota závazku nebude zavazovat a budeme povinni jen k přiměřenému plnění. Naopak závazek krytý z mé strany už druhotnými hodnotami mě bude zavazovat v jejich plné výši. Jsem tudíž odpovědný za to, s kým smlouvu uzavírám, a za jakých okolností. Na příklad lze uvést dnešní nešvar prodeje drahých nadstandardních spotřebičů na leasing, když daní spotřebitelé nemají jistotu, že budou mít na bydlení. *Ad impossibilia nemo obligatur.*¹⁵³

Vidím zde proto i odpovědnost prodejce, který má zvážit možnost plnění protistrany a ne spoléhat na to, že to z ní „vytluče.“ To už hraničí s lichvou. Pokud se jedná o situaci získávání druhotných hodnot a oboustranné výhodnosti, bude zřejmě i 100% úrok podle práva. Pokud by však šlo o nevýhodné podmínky smluvené z důvodu závislosti nebo ze zneužití nevědomosti či podlehnutí reklamě, bude jednání ze strany poskytovatele úvěru zločinné. Hraničí to navíc se skutkovými podstatami neposkytnutí pomoci a vydírání.

151 Podobný význam má podle mne „svoboda od nouze“ viz Coing, Helmut: Die obersten Grundsätze des Rechts. Ein Versuch zur Neugründung des Naturrechts, Lambert Schneider, Heidelberg 1947, s. 66.

152 viz Gerloch, Aleš: Teorie práva, 3. rozšířené vydání, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň 2004, s. 319.

153 Tamtéž, s. 317.

Do občanského práva patří klasicky i právo rodinné.¹⁵⁴ Manželství je založeno v podstatě na smlouvě a vychází z přirozeného doplňování se, které je mezi mužem a ženou.¹⁵⁵ Specifikem této smlouvy je závaznost do smrti. Nikdo nemůže být nucen ke sňatku, kdo se však pro něj rozhodne, musí mu dostát. Záleží však hodně na manželském slibu, na obsahu smlouvy. Pokud si slibují například věrnost, měli by si být oba manželé věrní a nevěra je porušením smlouvy, tedy sankcionovatelná. Zajímavá otázka je, zda by manželé mohli uzavřít smlouvu o zdrženlivosti a v případě nevěry třeba platit smluvní pokutu. Myslím si, že by to bylo hloupé. Svě jmění mají totiž v zásadě společné a újma jednoho je tudíž újmou obou. Další otázkou je, zda by mohlo pozitivní právo stanovit trestnost nevěry. To by se podle mne nepříčilo přirozenému právu. Nevěra zasahuje do mezilidských vztahů značným způsobem. Společnost obecně by ji měla považovat za přičící se dobrým mravům. Přirozenoprávně bych zde viděl zákaz. Jak ji však trestat? Myslím, že je to podobná otázka jako domácího násilí, opilství... Každopádně si myslím, že nevěru přeceňujeme a soustředujeme se pouze na viditelné, tělesné projevy, ale pomíjíme často mnohem závažnější problémy, které většinou stojí u začátku nevěry tělesné. Další otázkou, kterou ale již nelze v této práci řešit, je například rozvod.

5.4.2. Speciální odvětví

Do soukromého práva bych zařadil živnostenské právo, a to z důvodu základní zásady, že každý si může hledat obživu podle své svobodné vůle. Zde se však již projevuje určitá specializace a profesionálnost při uzavírání smluv a obecně při právním jednání. Ne každý je schopen být živnostníkem. V tomto odvětví občanského práva se však zdá vyvstávat „věčná“ otázka, a to prostituce. V podstatě jde o běžnou službu nebo pracovní smlouvu, podle situace. Eticky zde vidím hodnoty na obou stranách, na jedné výdělek, na druhé sexuální prožitek. Stinnou stránkou je však falešná láska. Nevidím v tomto případě přirozenoprávní zákaz, ale opět jen omezení. Těmi jsou zákaz kořistění z práce jiných, podvodu druhého manžela, vydírání například ze strany pasáka... Navíc tady vyvstává další problém a to případného početí. Dítě má právo mít otce. Jako přivýdělek se tedy podle mne

154 Srov. Telec, Ivo: Přirozené právo osobnostní a jeho státní ochrana, in Právní rozhledy, 15. ročník, 1 / 2007, s. 1.

155 Srov. Rice, Charles E.: 50 Questions on the Natural Law. What It Is nad Why We Need It, Ignatius Press, San Francisco 1995, s. 274.

dá prostituce tolerovat, ale zřejmě již ne jako živnost s ohledem na uvedená nebezpečí. V dnešním sociálním státě zde máme další problém, týkající se pracovního práva. Tak přišla nezaměstnaná Němka o podporu, když odmítla práci v nevěstinci.¹⁵⁶ To, že by mohla tato práce být v rozporu s morálním přesvědčením (stejně jako např. vojenská služba), pak nikoho nezajímá.

Obchodní právo vzniklo podle mne až jako jakási nadstavba práva občanského, vydělením specifických způsobů jednání, zvláště ve smluvních vztazích z pohledu profesionality. V tomto odvětví bychom se mohli zabývat ožehavým problémem formulářových smluv, odkazů na veřejné obchodní podmínky atd. Na jedné straně nám často nezbyvá nic jiného než je uzavřít, pokud chceme využít dané společenské vymoženosti. Mnohé sice nejsou k životu nezbytné, ale zase u nich nemáme možnost je uzavřít například s jiným subjektem, jiným způsobem nebo s vlastními podmínkami. Nejen, že subjektivně nemusíme chtít být takto vázáni, nemusí to být dokonce ani spravedlivé. Navíc většinou z časových a jiných důvodů se s nimi i při dobré vůli nelze seznámit. Co však neznám a s čím bych zřejmě nesouhlasil, mne nemůže zavazovat. Jako východisko bych zde viděl jednak znalost přirozeného práva, a také znalost pozitivního práva, protože ve všeobecných obchodních podmínkách bývá často spousta nadbytečných ustanovení, mnohdy dokonce protiprávních. Taky by prospěla obecná znalost dobrých mravů a v přepravních řádech by se mohlo plno ustanovení vynechat. Nakonec se zde vyskytuje i plno ustanovení, která už se v podstatě netýkají primárního předmětu smlouvy. Se zněním takto zjednodušených smluv už by se dalo lépe seznámit a být jimi vázán. To samozřejmě s ohledem na podmínky obyčejných smluv.

Pracovní smlouva je určitým typem běžné smlouvy, na jejímž základě vzniká zaměstnanecký poměr. Složitostí společenských vztahů se však u nás vyvinula v samostatné odvětví občanského práva. Zde se chci zabývat problémem „zrušení zákazu některých těžších prací ženám.“¹⁵⁷ Jedná se o zrušení znevýhodňování žen jako fyzicky slabšího pohlaví při hledání povolání. I přirozené právo dává lidem svobodu v rozhodování se pro způsob obživy. Jenže v tom je právě problém. Je tu skutečně svoboda? Pokud ano, pak bylo zrušení přínosem. Myslím, že mnohé ženy můžou být silnější než leckterý muž.

156 Srov. informaci ČTK na stránce <http://www.novinky.cz/zena/vztahy-a-sex/48947-odmitla-praci-v-nevestinci-prijde-o-podporu.html> navštíveno dne 20. 4. 2009.

157 Mezi několika aktuálními tématy legislativních změn ho uvádí Gerloch, Aleš a kol.: Seminární praktikum z teorie práva, 2. přepracované vydání, Eurolex Bohemia, Praha 2006, s. 442.

Těm at' není bráněno si dané povolání zvolit. Problém může nastat, pokud v zájmu neznevýhodňování pár osob, ohrozíme jiné. Tak si například dokážu představit, že žena, která odmítne těžší práci, bude vyloučena z úřadu práce necitlivým úředníkem. Nehledě na těhotenství... Tyto podmínky má už upravit pozitivní právo. Přirozené dává svobodu, omezenou zákazem nepřiměřeného ohrožování zdraví druhých.

Jak jsem již uváděl v teoretické části, pojmám procesní právo jako pouhý způsob nalezení a potvrzení práva hmotného. Procesní jednání tak bude jen prostředkem k právnímu jednání podle práva hmotného. Proto se jím bude přirozené právo zabývat pouze prostředně a bude pouze vymezovat hranice pozitivněprávní úpravy. Například lhůta odporující možnosti domoci se práva, (třeba delší jak lidský život) bude zřejmě odporovat smyslu právní úpravy, a proto nepřijatelná.

Zde je třeba si uvědomit, že jako první by měly být plněny základní povinnosti, a můžeme se proto domáhat jen splnění základních oprávnění dříve, než začneme vymáhat plnění druhotných povinností. Tak soud nemůže dát přednost případu sebevětší finanční hodnoty, pokud zůstávají nevyřešené, nebo se zbytečně protahují případy týkající se základních lidských potřeb byť nesrovnatelně nižší hodnoty.

Dalším procesním institutem, který v našem pozitivním občanském právu není normován, ač by odpovídal lidské přirozenosti, je povinnost zaslat upomínku při prodlení dlužníka.¹⁵⁸ To může mít za následek zbytečné zatěžování soudů. Mohlo se totiž stát, že dlužník z nějakého rozumného důvodu nezaplátí, ale měl by vůli tak učinit. Například mu nedošla faktura, na kterou čeká. Protože si má hledět splnění vlastních závazků, mohla by být upomínka náležitě zpoplatněna, aby nebyl zvýhodněn lajďák. Samozřejmostí jsou situace nadbytečnosti upomínky, kdy se dlužník skrývá, odmítá její převzetí...

5.4.3. Veřejné právo

Tak se dostáváme k veřejné části práva, která upravuje jednání ve veřejném zájmu. Ústavní právo normuje jednání, kterým předáváme svou odpovědnost a pravomoc určitému zástupci. Správní právo se poté zajímá o to, jak může a má konkrétně jednat. Trestní právo by z tohoto pohledu bylo zvláštním správním právem, tedy úpravou jednání veřejných

158 Tak je tomu například v německém BGB.

zástupců v případě stíhání trestných činů. Současné právo životního prostředí se také týká spíše jednání ve veřejném zájmu, stejně jako finanční a sociální právo, které jsou založeny na státní nadřazenosti. Procesním právem jsem se už obecně zabýval, proto tak nebudu činit nyní.

Ten, kdo převzal odpovědnost spolu s pravomocí od zastupovaných legitimně, má povinnost zastupovat je formou právního jednání ve veřejném zájmu. Jaké jsou způsoby tohoto jednání a čeho se jím má dosáhnout? To bych chtěl ukázat na pár následujících příkladech ze správního práva.

Tak je otázkou, zda-li může za dítě rozhodnout zástupce veřejnosti jinak, pokud rodiče odmítají lékařský zákrok (např. transfúzi krve), který by mohl zachránit život. Ústavní soud v záležitosti Svědků Jehovových rozhodl kladně. Podle přirozeného práva však by měl rozhodovat ten, kdo dítěti dal život. Ten rozhodl o jeho bytí na světě, a ne veřejnost. Myslím si, že jde o pozůstatek socialismu, kdy si stát (společnost) dělal nárok na jednotlivce a zájem státu (veřejnosti) byl před zájmem jednotlivce upřednostňován. Veřejnost však tvoří především ti, kterých se dané rozhodnutí týká. Primárně v jejich zájmu musí být rozhodnutí činěno, byť s právními hranicemi. Myslím si, že zde platí přirozenoprávní zákaz vměšování. Pokud ten, kdo dal život, zodpovědně vychovával a sám na sebe by použil stejný metr, je podle mne jeho jednání oprávněné. Navíc pokud zasahujeme do tělesné integrity člověka, musí s tím on výslovně souhlasit. Jeho souhlas můžeme předpokládat jen, pokud ho sám není schopen dát a jde mu o život nebo zdraví. Jeho zástupce by v našem případě musel výslovně nesouhlasit, protože se jedná o možnou záchranu života. To nebude závazné pouze, pokud bude jednat protiprávně nebo neoprávněně. Lidský život je hodnotou základní, ale ne nejvyšší.¹⁵⁹ Větší hodnotou může být lidská důstojnost a integrita, víra v posmrtný život...

Náročnější případ bude u svéprávného, který je v bezvědomí. Snažil bych se to ukázat na příkladu dospělé ženy, která byla v kómatu 17 let a poté ji nechali přirozeně zemřít neposkytnutím pomoci.¹⁶⁰ Kdo za ni rozhodne? Podle mne nejbližší příbuzní tedy rodiče a u vdané ženy manžel. Přičemž platí, jak výše řečeno. Tato žena ale vyhladověla, ač v této situaci nebyl pro společnost problém jí potravu zajistit. Uspokojování

159 Opačně judikoval Ústavní soud ve svém Nálezu III.ÚS 459/03 – Svědci Jehovovi.

160 viz Zikmund, Martin T.: Úmrtí italské ženy vyvolalo rozruch, in *Katolický týdeník*, ročník XX, číslo 8, ze 17. - 23. 2. 2009, s. 1.

základních potřeb je přirozené, avšak můžou se najít i větší hodnoty, pro které je nemusíme uspokojit. Zde například mohlo být značné utrpení a zřejmá beznaděj, co se týče možného zlepšení stavu.

Vraťme se k případu horkovzdušného balonu, kde by se měl obětovat pro druhé ten nejsilnější. Stejně tak ten, co zastupuje druhé, by měl jít v čele (prezident, premier do bitvy). Teprve vyčerpáním této možnosti bychom mohli přistoupit k donucení druhého člověka k oběti. Nebude tu zřejmě přirozenoprávní zákaz takového jednání, protože člověk měl lézt do vzdušného plavidla s tím, že je to riskantní podnik, a proto se smířit s případnou újmou. Musíme však hledět zásady opatrnosti. V případě obětování člena posádky je však stejná morální hrozba jako u již zmíněného kanibalismu. Stejně i tady si člověk bude otřesný zážitek do smrti pamatovat a možná vyčítat.

Jednou z otázek veřejného zájmu může být i prohibice. Z tohoto pohledu je třeba rozlišovat návykovost a omamnost, zkrátka nebezpečnost některých látek. Ty jsou pro člověka zřejmě přínosem, ale zároveň i velkým nebezpečím. Podle společenských zvyklostí to může upravit pozitivní právo. Přirozené hranice budou návykovost, jejíž cenou by bylo ohrožení základních životních potřeb svých nebo druhých. Stejně tak omamnost může vést k páchání deliktů. Zde budou zákazy a příkazy přirozeného práva. Konkrétní míru přípustnosti však již musí upravit právo pozitivní.

5.4.4. Právo trestní

Pokud někdo porušuje něčí oprávnění, měl by dotčený sám nebo jeho zástupce usilovat o nápravu. Určitá protiprávní jednání však jsou natolik závažná, že je již náprava nemožná nebo velmi těžká. Zde přichází na řadu odškodnění a záruka, že takové jednání nebude v budoucnu opakováno. Tak se podle mne vytváří speciální trestní právo, zatím ovšem soukromoprávní.¹⁶¹ Tato protiprávní jednání však narušují spravedlnost obecně a porušují do značné míry zájem celé veřejnosti, byť jsou primárně zaměřena jen proti jednotlivcům. Tak se začíná utvářet veřejné trestní právo. Nemělo by však nikdy plně nahradit základní soukromoprávní vztah.

Porušeními přirozeného práva myslím především zločiny. Líbí se mi tento pojem,

¹⁶¹ Podobně, alespoň jako o jakémsi druhu trestního práva, mluví Kincl, Jaromír – Urfus, Valentin – Skřejpek, Michal: Římské právo, 2. vydání, C. H. Beck, Praha 1995, s. 317.

protože jasně ukazuje na zlo. To je nedostatkem dobra, které by plynulo z naplnění přirozeného práva. Stejně tak je poloviční pravda celá lež, jak se u nás říká. Je tedy jasné, že nemusí jít o nějaký zásadní obrat, protiklad, ale stačí minout se cíle, logický odpor (kontradikci). Tento pojem má navíc silný citový náboj a je každému jasný. Tak vražda je základním zločinem.¹⁶² Opět bych tu ale rozlišoval nájemnou vraždu a jakousi vraždu v krajní nouzi. Hrůza té první spočívá v záměně hodnot – lidství za hmotné věci. Ta druhá, ač v určitém případě zločinem může být spíše politováníhodná. Dopustil se jí člověk, který například nebyl schopný unést týrání a namísto ochrany společnosti jednal svépomocí. To právě jasněji plyne ze základního soukromoprávního vztahu, který zdůrazňuje konkrétní porušení hodnot. Vinu může nést ale i společnost a skrze ni určití lidé, protože ti ji tvoří. Předně zase ti, kteří druhé v těchto záležitostech zastupují. Z toho by měly být pro ně vyvozeny důsledky. Nedovozuji tady nějakou kolektivní vinu, ale vinu jedinců ve společenství. Kdo pak odsoudí?

Ze soukromoprávního pojetí také jasněji plyne závažnost trestného činu podle významu způsobené škody. Tak bych rozlišoval například u krádeže nebo loupeže ne jen obohacení pachatele, ale i způsobenou škodu. Záleží totiž i na tom, komu způsobujeme škodu. Třeba Jánošík bohatým bral a chudým dával, což může být menší zločin, než vykořisťující jednání vrchnosti, byť podle pozitivního práva, které si samozřejmě sama utvořila. Jestliže okrádáme o hodnoty uspokojující základní potřeby, jedná se o větší zločin, než okrádání v oblasti druhotných hodnot, byť v mnohonásobně větším měřítku.

Postihy podle mě nutně plynou z nesplnění povinností, nebo ze zneužití práv. Základním postihem je zbavení oprávnění, plynoucích z plnění těchto povinností, nebo těch, které byly zneužívány. Poté by měla nastoupit povinnost alespoň snahy o nápravu. Tak u vraždy například veřejné odprošení pozůstalých, nastoupení jakoby na místo zemřelého v plnění povinností k pozůstalým atd. Stejně tak pozůstalí by měli, ač to na nich nelze vynucovat, pachateli veřejně odpustit, aby mohl nastoupit cestu nápravy a byla smazána vina. Trest jako odplata je podle mne možnou nadstavbou pro lepší uvědomění si závažnosti činu, zastrašení nebo ochranu společnosti. Přirozené právo proto podle mne nevyklučuje trest smrti.¹⁶³ Dokázal bych si představit jeho použití u zločince, který si neváží lidského života

162 Stejně viz Coing, Helmut: Die obersten Grundsätze des Rechts. Ein Versuch zur Neugründung des Naturrechts, Lambert Schneider, Heidelberg 1947, s. 65.

163 Odlišně čl. 6 III Listiny základních práv a svobod ČR v platném znění.

jiných, nemá vůli se polepšit a i nadále je pro existenci společnosti ohrožením.¹⁶⁴ Určitě by se ale měla společnost pokoušet o převýchovu, než k tomuto kroku přistoupí. To však nemusí být možné ve výjimečných stavech. Postihy však jsou vždy jen prostředkem k dosažení nového rovnovážného a právního stavu. Nikdy cílem. Jsou totiž sami o sobě porušováním spravedlnosti. Zlo totiž zůstane vždy zlem, ač je činěno s cílem dosažení většího dobra.

Co když ale nemáme pro usvědčení pachatele dostatečné důkazy? Třeba bychom je mohli získat násilným přinucením ke sdělení potřebných informací. Mučení je však i za cenu doznání nepřípustné. Odporuje přirozenému právu. Jeho cílem totiž může být dobrá věc, ale dosažená nepřiměřenými prostředky. Navíc mučení nezajišťuje pravdivost doznání. A to je celý problém. Nevinný se radši přizná, protože nesnese útrapy a pachatelovo doznání zase nemusí být ze stejného důvodu jisté.

Jiná věc by mohla nastat, pokud tu máme pachatele, který stále skrývá oběť, které jde například o život. Zde je z důvodu její záchrany podle mne přípustný i značný fyzický nátlak. Je lépe, aby viník utrpěl zranění, než nevinný zemřel. Pokud sám nerespektuje právo jiného na život nebo zdraví, jak může požadovat, aby bylo respektováno to jeho? V tom se opět projevuje zásada přirozeného práva, že oprávnění náleží jednotlivci až v závislosti na plnění jeho povinností.

Tím spíš, pokud by se nám podařilo chytit jednoho ze zločinců připravujících teroristický útok. Pokud je odhodlán pro svůj zločin i zemřít, je v souladu s přirozeným právem mu to umožnit. Pokud bychom to neudělali, udělá to sám s tragickými následky. Je však otázka, jak může být smrt prodlužována a kdo případné mučení provede? Myslím, že každý demokrat a zastánce lidských práv bude proti, ale až půjde o život jeho dětí osobně se podle mě zúčastní. To opět plyne ze základního soukromoprávního vztahu. Poškozený se má domáhat svých práv. Veřejné právo by mělo podpořit soukromé a pomoci například zadržet pachatele. Konkrétní meze jsou podle mne opět na pozitivněprávní úpravě. Stále bychom si měli být vědomi, že tak činíme pouze pro zabránění horšího zla a nikdy ne z pomsty. Také by měl jít zástupce společnosti vždy příkladem a za případné rozhodnutí k mučení nést odpovědnost.

¹⁶⁴ Roman Joch připouští usmrcení pachatele před činem i po něm kvůli absolutně zlému charakteru činu. Srov. Hamerský, Milan (ed.): Přijatelnost trestu smrti (Otázky a odpovědi, názory osobností), 1. vydání, nakladatelství Bachant, Brno 2001, s. 16.

Jde též o tuto společnost. Jestliže nebojuje za své členy, kteří za ni bojují, je k ničemu. Pokud zná svou hodnotu, v zájmu jejího přetrvání obětuje jednotlivce, kteří ji ohrožují. Tak tomu bylo vždy ve všech společnostech, které chtěly přetrvat. Jde jen o to, že například za komunismu režim likvidoval ty, kteří společnost ani její členy neohrožovali a chtěli naopak její zlepšení. Vládnoucí elita však nesnesla kritiku a tak odstranila její nositele. Zaměnila však zásadním způsobem hodnoty.

6. Závěr a poděkování

Mým tématem byl návrat k ontologickému pojetí přirozeného práva. K čemu jsem se ale vlastně vracel? Z vědců se k němu hlásili převážně filosofové, jejichž pojetí bylo výrazně užší, než jak jsem ho vypracoval já. Nevracel jsem se ale primárně k pojetí jednoho autora, ale k pojetí ideálnímu. Protože to však není rozpracováno ve větší míře, alespoň jak by bylo žádoucí, byl můj návrat spíše jen prvním pokusem o důkladnější prozkoumání přirozeného práva z ontologického pohledu, hlavně co se materie týče. Omezil jsem se z toho důvodu na otázky palčivé a sporné. Pozitivní vymezení, oproti negativnímu, je navíc opravdu náročné.¹⁶⁵ Dávám proto ke zvážení, že jsem do jisté míry musel prezentovat a obhajovat vlastní názory, které nejsou ani současnou vědou definitivně objasněny a uzavřeny, často dokonce sporné. K tomu ještě přistupuje již zmíněná omezenost pramenů.

Přesto bych chtěl, aby moje práce měla i praktický užitek. Proto stručně shrnu, k čemu jsem se dobral, a nastíním některé možné důsledky mých závěrů. Tak po dlouhém promýšlení považuji přirozené právo nejen za jakýsi abstraktní filosofický korektiv, ale za základní řád práva, který platí, i když se jím mnohdy neřídíme. Proto by podle mne měla právní věda usilovat o jeho lepší poznání, k čemuž mělo přispět i toto mé pojednání. Následně by měl i zákonodárce sladit pozitivní právo s přirozeným. Jinak budou v pozitivním právu vznikat rozpory, a jejich aplikací nespravedlnost ve společnosti.

Jak ale postupovat v případě, že zde už rozpor existuje? Násilné narovnávání a vracení do původního stavu by mohlo v mnohých případech napáchat více škody, než užitku. To je podobné případu již zmiňovaných Benešových dekretů. Především bychom si měli přiznat chybu, např. přehnané povolování potratů, a dále v ní nepokračovat.

¹⁶⁵ Stejně viz Šmíd, Jan: Přirozené právo na konci 20. století? Díl 3., in Distance Revue pro kritické myšlení, 2. číslo – 3. ročník 2000, s. 112.

Nikdy není pozdě na omluvu, odpuštění a pokus o nápravu alespoň do budoucna. Tím by bylo dosaženo nové spravedlnosti, právní jistoty a pokoje ve společnosti. Navíc získáme hodnotnou zkušenost, podobně jako v již zmiňovaném případě komunistických funkcionářů.

I když každé jednání směřuje k dobru, může to být v určitém případě na úkor jiných, větších hodnot, a proto, a jedině v tom případě, zakázáno. Tyto větší hodnoty ale nemusíme v konkrétním případě vidět, nebo mít sílu se pro ně rozhodnout. Tady hodně záleží na okolí. Z toho důvodu by rozhodně nemělo být trestné jednání matky, která žádá o potrat, ale spíše lékaře, který nezachraňoval lidský život, a bližních, kteří nenabídli adekvátní pomoc. To je podobné žádosti o eutanazii (viz výše). Než tedy začne právní věda bojovat za život člověka před narozením, musí pro to ukázat rozumné důvody a zákonodárce zase jiné způsoby řešení těžké životní situace. V našem případě by to mohly být zejména utajené porody, možnost odložit dítě do babyboxu, zjednodušení adopce, materiální pomoc...

Z toho nakonec zřetelněji vyvstávají hranice přirozeného a pozitivního práva. Přirozené stanovuje pouze jasné meze svobodnému jednání, formou příkazů a zákazů, a může proto být dosti tvrdé. Lidé by si však měli sami najít vhodné způsoby jednání, v čemž jim mají pomáhat dobré mravy a tradice. Naopak pozitivní právo musí přirozenoprávní normy blíže specifikovat a naplňovat. Jednak proto, že se společnost komplikuje, v našem případě však i z důvodu neuznání tradičních hodnot. Tak nařizuje, co přirozené právo nepřikazuje, nebo zakazuje, co přirozenost neomezuje. Navíc motivuje a snaží se podpořit určité jednání, prostě vytyčovat správnou cestu a nabízet alternativy k nežádoucímu jednání. Pokud však dovolilo jednání proti lidské přirozenosti, mělo by nyní navrhnout, jak z toho ven, a přijít s novými alternativními hodnotami. Mým tématem ale bylo přirozené právo, a proto ne navrhování politických řešení, ale teoretické rozpracování řádu norem, o což jsem se v předchozích částech pokusil.

V tom mi dobrou kritikou pomáhal vedoucí mé diplomové práce, JUDr. Mgr. Jan Wintr, Ph.D., kterému tímto chci poděkovat. Dík patří i všem ostatním, kteří mé teze kritizovali, udíleli rady, nebo prostě jen naslouchali a pomáhali tak ujasnit si, co mám vlastně na mysli. S jejich pomocí jsem chtěl přispět k vyjasnění práva obecně, jak jsem to vyjádřil v úvodu, a tak prospět celé společnosti. Snad se mi to alespoň trochu podařilo. Pokud bude má práce přínosná, budu se rád tématu i nadále věnovat a propracovávat ho, třeba v doktorské práci.

Seznam literatury:

Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona. Ekumenický překlad, 11. vydání, Česká biblická společnost, Praha 2005

Katechismus katolické církve, 2. vydání, Karmelitánské nakladatelství, Kostelním Vydří 2002

Anzenbacher, Arno:

Úvod do etiky, reprint 1. vydání, Academia, Praha 2001

Úvod do filozofie, 1. vydání, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1990

Bartošek, Milan:

Encyklopedie římského práva, 2. přepracované vydání, Academia, Praha 1994

Berman, Harold J.:

Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition, 8. vydání, Harvard University Press, 1995

Boguszak, Jiří – Čapek, Jiří – Gerloch, Aleš:

Teorie práva, 1. vydání, nakladatelství Eurolex bohemia, Praha 2004

Teorie práva, 1. vydání, nakladatelství Eurolex bohemia, Praha 2001

Boháčková, Renata:

Dějiny právního myšlení starověku a středověku, 1. vydání, Masarykova univerzita, Brno 1995

Dějiny právního myšlení, 1. vydání, Masarykova univerzita, Brno 1994

Cardal, Roman:

Bůh a zlo, in: Distance. Revue pro kritické myšlení, 4. číslo – 10. ročník 2007

Výbrané otázky z filozofie, 1. vydání, Cevro Institut, Praha 2008

Coing, Helmut:

Die obersten Grundsätze des Rechts. Ein Versuch zur Neugründung des Naturrechts, Lambert Schneider, Heidelberg 1947

Filip, Štěpán M.:

Desatero Božích přikázání je závazné. Pro všechny, in: Katolický týdeník, číslo 33 / 12. – 18. srpna 2008

Fuchs, Jiří:

Filosofie, 2. Kritický problém pravdy, 1. vydání, Krystal OP, Praha 1995

Filosofie, 3. Návrat k esenci, 2. vydání, Krystal OP, Praha 2004

Filosofie, 5. Problém duše, 1. vydání, Krystal OP, Praha 1999

Filosofie, 6. Problém osobnosti, 1. vydání, Krystal OP, Praha 2002

Filosofie, 7. Předpoklad nerelativizované etiky, 1. vydání, Krystal OP, Praha 2007

- Gerloch, Aleš:
Teorie práva, 3. rozšířené vydání, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň 2004
- Gerloch, Aleš a kol.:
Seminární praktikum z teorie práva, 2. přepracované vydání, Eurolex Bohemia, Praha 2006
- Hamerský, Milan (ed.):
Přijatelnost trestu smrti (Otázky a odpovědi, názory osobností), 1. vydání, nakladatelství Bachant, Brno 2001
- Harvánek, Jaromír a kol.:
Teorie práva, vydání neuvedeno, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň 2008
- Holländer, Pavel:
Filosofie práva, 1. vydání, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň 2006
- Jan Pavel II.:
Fides et Ratio, O vztazích mezi vírou a rozumem, Zvon, Praha 1999
- Journet, Charles:
Zlo. Teologický esej, 1. vydání, Krystal OP, Praha 1998
- Kincl, Jaromír – Urfus, Valentin – Skřejpek, Michal:
Římské právo, 2. vydání, C. H. Beck, Praha 1995
- Knapp, Viktor:
Teorie práva, 1. vydání, C. H. Beck, Praha 1995
- Knapp, Viktor – Gerloch, Aleš:
Logika v právním myšlení, 3. aktualizované vydání, Eurolex Bohemia, Praha 2000
- Kraus, Jiří a kol.:
Nový akademický slovník cizích slov, 1. vydání, Academia, Praha 2005
- Kubů, Lubomír a kol.:
Dějiny právní filozofie, dotisk 1. vydání, Univerzita Palackého, Olomouc 2003
Dějiny právní filozofie, 1. vydání, Univerzita Palackého, Olomouc 2002
- Kučáková, Eva – Marek, Václav – Zachová, Jana:
Moudrost věků. Lexikon latinských výroků, přísloví a rčení, 1. vydání, Praha 1988
- Kysela, Jan:
Právo na odpor a občanskou neposlušnost, 1. vydání, Doplněk, Brno 2001

- Maršálek, Pavel:
Právo a společnost, 1. vydání, Auditorium, Praha 2008
- Morelly:
Zákoník přírody, 1. vydání, Státní nakladatelství politické literatury, Praha 1958
- Nilsson, Lennart – Furuhjelmová, Mirjam – Ingelman-Sundberg, Axel – Virsén, Claes:
Čakáme dieťaťko, 1. vydání, Vydavateľstvo Osveta, Martin 1986
- Pascal, Anthony Robert – Babin, James Lee – Corrington, John William:
The Collected Works of Eric Voegelin, Volume 27, The Nature of the Law and Related Legal Writings, 1. vydání, Louisiana State University Press, 1991
- Passerin d' Entrèves, Alexander:
Natural Law, An Introduction to Legal Philosophy, 2. vydání, Transaction Publishers, New Jersey 1996
- Rahner, Karl – Vorgrimler, Herbert:
Teologický slovník, opravený dotisk 1. vydání, Zvon, Praha 1996
- Rázková, Renata:
Dějiny právní filozofie, 1. dotisk 2. přepracovaného vydání, Masarykova univerzita, Brno 1998
- Rice, Charles E.:
50 Questions on the Natural Law. What It Is nad Why We Need It, Ignatius Press, San Francisco 1995
- Spratek, Daniel:
Monitoring judikatury Evropského soudu pro lidská práva ve věcech náboženské svobody v roce 2007, in: Revue církevního práva. Church Law Review, číslo 39, 1 / 2008
- Šmíd, Jan:
Přirozené právo na konci 20. století? Díl 1., in Distance. Revue pro kritické myšlení, 4. číslo – 2. ročník 1999
Přirozené právo na konci 20. století? Díl 2., in Distance. Revue pro kritické myšlení, 1. číslo – 3. ročník 2000
Přirozené právo na konci 20. století? Díl 3., in Distance. Revue pro kritické myšlení, 2. číslo – 3. ročník 2000
Přirozené právo na konci 20. století? Díl 4., in Distance. Revue pro kritické myšlení, 3. číslo – 3. ročník 2000
Přirozené právo na konci 20. století? Díl 5., in Distance. Revue pro kritické myšlení, 4. číslo – 3. ročník 2000
Tomášská teorie. K možnosti přirozeného práva dnes - závěr, in Distance. Revue pro kritické myšlení, 1. číslo – 4. ročník 2001

- Šprunk, Karel:
Tomáš Akvinský o zákonech v Teologické sumě, 1. vydání, Krystal OP, Praha 2003
- Telec, Ivo:
Přirozené právo osobnostní a jeho státní ochrana, in Právní rozhledy, 15. ročník, 1 / 2007
- Trávníček, František:
Slovník jazyka českého, 4. vydání, Slovanské nakladatelství, Praha 1952
- Tomsa, Bohuš:
Kapitoly z dějin filosofie práva a státu, 1. vydání, Karolinum, Praha 2005
- Urfus, Valentin:
Historické základy novodobého práva soukromého, 2. vydání, C. H. Beck, Praha 2001
- Vácha, Jiří:
Darwinismus po sto padesáti letech, in Katolický týdeník, ročník XX, číslo 13, 24. – 30. března 2009
- Vácha, Marek Orko:
Tančící skály. O vývoji života na Zemi, o člověku a o Bohu, 1. vydání, nakladatelství Cesta, Brno 2003
- Wintr, Jan:
Říše principů / Obecné a odvětvové principy současného českého práva, 1. vydání, Praha 2006
- Woods, Thomas E., Jr.:
Jak katolická církev budovala západní civilizaci, 1. vydání, Res Claritatis, Praha 2008
- Zahradníček, Pavel:
Věda a víra nejsou v protikladu, ale navzájem se doplňují, in Milujte se! Časopis pro novou evangelizaci, Res Claritatis, II. ročník, 7 / 2008
- Žeglitz, Jaromír:
Velké postavy politické filosofie. Sborník přednášek, Občanský institut, Praha 1996
- Zikmund, Martin T.:
Vatikán se zastal exkomunikované dívky, in Katolický týdeník, ročník XX, číslo 13, 24. – 30. března 2009

Resumé:

Die Rückkehr zur ontologischen Auffassung des Naturrechts

In dieser Diplomarbeit beschäftige ich mich mit der Bedeutung und dem Inhalt des geltenden Naturrechts. Am Anfang werden die Ausgangspunkte, das Ziel meiner Arbeit und die ausgewählte Forschungsmethode dargestellt. Im zweiten Teil wird kurz die Geschichte des naturrechtlichen Denkens beschrieben. Im dritten Teil werden die philosophischen Grundlagen für meine naturrechtlichen Überlegungen dargestellt. Von großer Bedeutung sind die Natur des Menschen, seine Persönlichkeit, menschliche Handlung, das Leben (von der Empfängnis bis zum natürlichen Tod), die Gesellschaft und zuletzt Ordnungen, die bestimmen, wie die Menschen miteinander behandeln sollen. Im nächsten Teil wird dann die Rechtslehre behandelt. Am Anfang habe ich das objektive Recht und seine Grundsteine, und zwar das Subjekt, Objekt und Normen angeführt. Daraufhin habe ich das subjektive Recht und die Rechtshandlung behandelt. Schließlich habe ich mich mit den Rechtswerten befasst. Danach habe ich über das Naturrecht und zwar über sein Wesen geschrieben. Meine Definition des Naturrechts sei eine Handlungsordnung, die zur Gerechtigkeit verpflichtet. Diese Ordnung ist zwingend, nötig und nicht abänderbar.

Das fünfte Teil befasst sich mit der Materie des Naturrechts. Die wichtige Methode, die ich benutzt habe, ist das Sichbeschäftigen nur mit den Streitpunkten und die Abwägung der einzelnen Werte. Ich habe mit den natürlichen Rechten jeder Persönlichkeit begonnen. Das natürliche Grundrecht ist das Leben. Es entstehen dadurch sehr wichtige Pflichten. Man kann kein Recht haben, wenn man keine Pflicht hat, dieses Recht zu erfüllen. Weiter kommt an die Reihe das Recht nach der Entstehung der Rechtspersönlichkeit und der Gesellschaft. Diese Rechte sind nicht mehr die grundlegenden sondern sekundären und man muss sie nicht unbedingt besitzen, sie beruhen auf dem persönlichen Verpflichtungswillen von jedem Menschen. Zuletzt beschäftige ich mich mit dem Naturrecht nach den einzelnen traditionellen Rechtsinstituten. Zum Schluss habe ich versucht, die Rechtsfolge für das positive Recht abzuleiten.

Anglický název:

Return to the Ontological Conception of the Natural Law

Klíčová slova:

přirozené právo – natural law

lidská přirozenost – human nature

teorie práva – theory of law